

Het stinkt hier!

Trump: Het
noodlot
van de
VS

Over het gevaar
van fascisme, de
kortzichtigheid
van de elite,
en mogelijke
reddingen.

OOK IN DEZE NOVUM:

De Hollandse
grachten: Klassiek
en mooi, maar o zo
gevaarlijk

De verkiezingen
in de VS en de
separation of powers
- De staatsrechtelijke
consequenties van
Donald Trump als
president

Hoe tolerant ben jij?

In naam van
de burger?
Burgerparticipatie in
Nederland

In gesprek met... Paul
Cliteur

Quo Vadis
belastingdienst -
Over inlichtingen-
uitwisseling van
tax rulings

Journalist, pas op uw
tellen!

Column Andreas
Kinneking: Over het
nationalisme

INHOUDSOPGAVE

- 2 Inhoudsopgave
- 3 Voorwoord
- 4 De Hollandse grachten: Klassiek en mooi, maar o zo gevaarlijk
- 6 De verkiezingen in de VS en de *separation of powers* - De staatsrechtelijke consequenties van Donald Trump als president
- 9 Hoe tolerant ben jij?
- 10 In naam van de burger? Burgerparticipatie in Nederland
- 13 Faculteitszaken
- 14 Het stinkt hier! - Trump: Het noodlot van Amerika
- 18 In gesprek met... Paul Cliteur
- 22 *Quo Vadis* belastingdienst - Over inlichtingenuitwisseling van *tax rulings*
- 24 Journalist, pas op uw tellen!
- 28 De Vereniging: JFV Grotius
- 30 Column Andreas Kinneging: Over het nationalisme

December Editie

NOVUM

NOVUM is het juridisch faculteitsblad der JFV Grotius te Leiden. NOVUM is ontstaan uit een fusie tussen het faculteitsblad Trias (1968) en het blad Request (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl.

NOVUM is aangesloten bij de Stichting Landelijk Overleg Juridische Faculteitsbladen (LOJF).

Oplage: 750 exemplaren
Lay-out: M.L.R. Goudsmit
Druk: JP Offset
ISSN-nummer: 1567-7931

U kunt NOVUM vinden bij de ingang van de faculteit, de C-gang op de begane grond, het restaurant en bij C131. De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen of te wijzigen. De inhoud van de artikelen vertegenwoordigt niet noodzakelijkerwijs de mening van de redactie.

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden gereproduceerd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

Redactie
Hoofdredacteur
Tonko van Leeuwen
novum@law.leidenuniv.nl

Eindredacteur
Liz van Ringelestijn
novum@law.leidenuniv.nl

Redacteuren
- Fatima Jarmohamed
f.n.jarmohamed@gmail.com
- Anna Tsheichvili
anna.tsheichvili@gmail.com
- Maurits Helmich
m.m.helmich@gmail.com
- Mohammad Sharifi
the.sharifimo@gmail.com
- Marthe Goudsmit
mlrsgoudsmit@gmail.com

- Anne van Eck
vaneck.anne@gmail.com
- Hanneke Vollaers
hvollaers@gmail.com
- Laetitia Houben
laetitiahouben@gmail.com
- Corné Smit
cornesmit95@gmail.com

Adviesraad
- Prof. mr. dr. P.M. Schuyt
- Prof. mr. dr. A.G. Castermans
- Prof. mr. S.C.W. Douma
- Mw. drs. A.F.M. van der Helm
- Dhr. mr. R. Passchier
- Michelle Verheij, Assessor FdR
- Bob de Koning, praeses JFV Grotius

Contact
novum@law.leidenuniv.nl

Voorwoord

Geachte lezer,

Met het einde van het kalenderjaar in zicht is de tentamenperiode in januari ook nabij. Velen van jullie zullen de komende tijd richting bibliotheek of faculteit gaan, om vastberaden de boeken in te duiken. De rest van de wereld wacht echter niet, dus daarom heeft de NOVUM-redactie ook deze maand weer wat moois voor u neergezet. Er is veel gebeurd in korte tijd, dus neem tussen de bedrijven door af en toe een koffiepauze en lees wat, opdat u goed geïnformeerd tijdens de feestdagen voor de boeg kan komen.

In de spraakmakende zaak-Wilders heeft professor Cliteur de afgelopen weken een rol van betekenis gespeeld – het zal u vast niet zijn ontgaan – dus Laetitia is bij hem langs geweest om zijn kijk op de gang van zaken te vragen. Talkshows, kranten en sociale media, iedereen heeft momenteel een mening over wat er in deze zaak speelt en in NOVUM leest u wat prof. Cliteur ervan vindt. (pg. 18) Deze maand is er ook een externe bijdrage naar aanleiding van het Thorbeckesymposium, waar de doe-democratie en burgerparticipatie aan de kaak gesteld worden en specifiek: hoe is het eigenlijk met de participatie op onze universiteit gesteld? (pg. 10)

Ook wij konden er niet omheen: de winst van Donald Trump. Voor velen een grote schok, die onzekerheid brengt voor de toekomst. Hanneke deelt deze zorgen en is gaan kijken naar de mogelijke staatsrechtelijke gevolgen van de winst van Trump. (pg. 6) Marthe hoopt op een recalcitrant *Electoral College* en vraagt zich vooral af hoe het zo ver heeft kunnen komen, (pg. 14) en in de column van professor Kinneking wordt – niet geheel toevallig – het nationalisme besproken. (pg. 30)

Als andere pijler van een gezonde democratie ontfermt Anna zich deze maand over de journalisten (pg. 24), terwijl Mohammad de uitwisseling van ‘belastingrulings’ binnen Europa onder de loep neemt. (pg. 22) Tot slot kan Maurits maar niet begrijpen dat er niks gedaan wordt aan de slachtoffers die onze grachten elk jaar eisen, met als recent tragisch voorbeeld de 18-jarige Wytze in Groningen (pg. 4).

Namens de gehele redactie wens ik u veel leesplezier, fijne feestdagen en alvast een gelukkig nieuwjaar.

Tonko van Leeuwen

Hoofdredacteur NOVUM

www.novummagazine.nl
www.facebook.com/novummagazine.nl

De Hollandse Klassiek en mooi,

Op 10 oktober jongstleden werd het vreselijke nieuws bekend: Wytze Pennink, 18-jarig student en lid van de Groningse vereniging Vindicat, was gevonden op de bodem van het Lopende Diep - een van de grachten van de stad.¹ Het incident ontving (naar mijn idee terecht) veel aandacht: hoe kon het toch zo zijn dat zo'n veelbelovende jongen op zo'n jonge leeftijd de dood moest vinden?² Toch is de situatie ergens wrang. Elk jaar vallen er in de Amsterdamse grachten alleen al namelijk zo'n vijftien mensen.³ Waarom horen we daar nooit iets over? Heeft dat niet toevallig iets te maken met de maatschappelijke status en het lokale netwerk van een student, en dat we daar toch iets meer empathie mee voelen? Zoals journalist Maarten van Dun constateert in *Het Parool* wordt het verdrinken van toeristen in Amsterdam relatief "geaccepteerd als een vanzelfsprekend gevolg van de combinatie toeristen, drank en grachten."⁴ De vraag is echter of deze houding van acceptatie terecht is. Als de vijftien jaarlijkse drenkelingen onze eigen zoons en dochters waren geweest (en niet een paar dronken toeristen), hadden we dan nog steeds op dezelfde manier onze schouders opgehaald?

Wie is de gemiddelde 'grachtendrenkeling'?

"Als een man naar de wc moet en hij kan kiezen tussen een boom of water, dan plast hij toch graag in het water. Dat klettert zo lekker", zo vertelt forensisch arts Selma Eikelenboom-Schieveld wat bitter-ironisch aan *de Volkskrant*.⁵ Omdat tijdens het plassen de bloeddruk daalt, kunnen (toch al instabiele) beschonkenen voorover de gracht in vallen. Vervolgens helpt alcohol ook niet bij het gecoördineerd de gracht uitkomen, en koelt een 'spartelaar' sneller af dan iemand die rustig blijft.⁶ "En dan zijn die grachten toch al glibberig", aldus Eikelenboom-Schieveld.⁷ In *Metro* wordt zelfs gesproken van veertig Amsterdamse waterslachtoffers per jaar, waarvan de meesten "in beschonken toestand in het water gevallen [zijn] tijdens het plassen."⁸ Niet alleen (zacht gezegd) een sullige manier om heen te gaan, ook een vernederende manier om gevonden te worden - zo met de gulp open.

"Omdat tijdens het plassen de bloeddruk daalt, kunnen beschonkenen voorover de gracht in vallen."

Niet alleen mensen, maar ook (andere) dieren verdrinken dikwijls in onze grachten. Zo verdrinken er ondanks het vrij recent opgezette project 'Kat uit de Gracht' nog

regelmatig katten, zelfs in ons 'eigen' Rapenburg. "[V]orige maand verdrongen er nog twee", zo meldde het *Leidsch Dagblad* afgelopen november nog.⁹ Het is moeilijk te schatten hoeveel Nederlandse katten er jaarlijks in totaal in grachten verdrinken, mede omdat cijfers afhankelijk zijn van meldingen, maar het zijn er veel.¹⁰ Om nogmaals Leiden als voorbeeld te nemen: alleen al in de Pieters- en Academiewijk zijn de afgelopen jaren al zo'n 20 verdrongen katten gemeld, aldus Kat uit de Gracht.¹¹ En dan hebben we het slechts over één specifiek gebied in één specifieke stad, en dan alleen de gevallen waar een melding van is gemaakt. De eigenlijke aantal verdrinkingen landsbreed moet dus haast onvoorstelbaar zijn. Wageningen,¹² Hellevoet,¹³ Harlingen,¹⁴ Franeker,¹⁵ Heerhugowaard,¹⁶ Utrecht,¹⁷ Amersfoort,¹⁸ Leeuwarden¹⁹ - overal speelt de problematiek. Hoe kan het dan dat het verschijnsel zo slecht gedocumenteerd is?

Wat valt eraan te doen?

Nu is het natuurlijk het geval dat soms simpelweg aan problematiek niets te doen valt. Een ongeluk zit in een klein hoekje, dat hoort tot op zekere hoogte nu eenmaal bij het leven. Toch zijn maatregelen niet onmogelijk, en worden zij op kleine schaal inderdaad voorgesteld. Om de 'kattendrenkelingen' tegen te gaan is het ophangen van dikke klimtouwen een goedkope en effectieve optie,²⁰ of er kan gedacht worden aan trappetjes, drijfvlotjes en "watertuinen met bloemen".²¹ Maar katten zijn natuurlijk geen (beschonken) mensen. Misschien vereist de laatste groep dus wat extra aandacht.

"Een paar posters in Amsterdamse kroegen kan al helpen om bewust te maken van het gevaar."

Om te beginnen kan worden gedacht aan een voorlichtingscampagne.²² Zoals gezegd: de slachtoffers zijn vaak toeristen. Dan kunnen we denken 'zij zijn buitenlanders, dus dat is niet ons probleem'. Alternatief is echter de overweging 'zij zijn hier te gast, en dus onze verantwoordelijkheid'. Een paar posters in Amsterdamse kroegen kan bijvoorbeeld al helpen om hen bewust te maken van het gevaar.²³ Verder zijn er ook *fysieke* maatregelen mogelijk. Een gehoord voorstel is bijvoorbeeld het plaatsen van hekken om de grachten heen. De gemeente wil dat echter liever niet: "Dan kunnen we ook wel hekken gaan plaatsen langs de straten".²⁴ Een wat vreemde *slippery slope*-redenering, maar vooruit:

grachten

maar o zo gevaarlijk

Maurits Helmich

misschien dan wat meer bescheiden maatregelen? De trapjes of touwen die bij katten helpen kunnen ook voor mensen worden gemaakt.²⁵ Ook reddingsboeien kunnen helpen.²⁶ Niet alleen kunnen de ter-water-gevallen dan zélf het water gemakkelijker uitkomen, maar ook zullen anderen dan veiliger kunnen helpen als zij te hulp willen schieten.

Tot slot: is het probleem van ‘de grachtenvallers’ niet een beetje ‘eigen schuld dikke bult’? Dat schijnt in ieder geval het gevoel te zijn dat bij de lokale politiek een beetje overheerst.²⁷ Nu weet ik niet of men dan ook vindt dat op *katten* dit beginsel ook van toepassing is, maar laten we even doen alsof het hier alleen om mensen gaat. Snijdt het argument dan hout? Los van de vraag of zo’n eigen schuld-argument niet wat misplaatst is nu er op vrij grote schaal doden vallen, is het simpelweg *niet waar* dat het altijd iemands ‘eigen schuld’ is. Er zijn bijvoorbeeld verschillende gevallen bekend van mensen die in de gracht *gegooid* zijn.²⁸ Meestal loopt dat door vlotte hulp goed af, maar willen we het risico wagen?

“Grootschalige zoekacties bij vermissingen zijn bepaald niet gratis.”

Maatregelen. Zijn ze te duur?

Tot slot: zijn de hier voorgestelde maatregelen uiteindelijk niet te *duur*? Nu, dat kan al met al best meevallen. Om te beginnen hoeven er natuurlijk niet direct *overal* maatregelen genomen te worden. Begonnen kan worden met het beveiligen rondom de belangrijkste uitgaansgebieden.²⁹ Belangrijker echter nog: denk aan de (materiële en immateriële) kosten die je omzeilt door enkele simpele maatregelen te nemen. Grootschalige zoekacties bij vermissingen (met dure sonarapparatuur en duikers) zijn bepaald niet gratis. Ook moet elk gevonden lijk natuurlijk uitgebreid worden onderzocht door de recherche om het te identificeren en de doodsoorzaak te bepalen. En dan te

info@katuitdegracht.nl

denken aan al die mensen die wel *nét* op tijd uit het water gehaald kunnen worden, maar in de tussentijd onderkoeld zijn geraakt. Ziekenhuiskosten zouden vermoedelijk dalen als men gewoon op tijd uit de gracht kan klimmen. Om dan nog niet te spreken van meer indirecte gevolgen, zoals blijvende medische klachten of gemiste werkdagen. Die paar tienduizenden euro’s aan investeringskosten? Hou toch op. Die haal je er vermoedelijk makkelijk uit.

N

1. Anneke Stoffelen, ‘Lichaam in Groningse gracht is van student Wytze Pennink’, *de Volkskrant* 10 oktober 2016.
2. Zie bijv. Anne-Martijn van de Kaaden, ‘Je merkte het meteen als Wytze er niet was’, *NRC* 4 november 2016.
3. ‘Elk jaar 15 mensen dood in de gracht’, *AT5*, 26 april 2011.
4. Maarten van Dun, ‘Waarom waarschuwt niemand voor de gracht als sluipmoordenaar?’, *Het Parool* 6 februari 2016.
5. Sarah Venema, ‘Waarom vallen dronken mannen toch in de gracht?’, *de Volkskrant* 23 april 2011.
6. Van Dun, ‘Waarom waarschuwt’.
7. Venema, ‘Waarom vallen’.
8. Anne-Fleur Pel, ‘Veel vermisten in Amsterdam met open gulp gevonden’, *Metro* 6 januari 2015.
9. Marlou van der Schrier, ‘Herfstpremie: De Herfstpremie was maar het begin voor Kat uit de Gracht’.
10. Jantine van den Hoven, ‘Veel katten verdrinken in de gracht: redplaatsen nodig’, *indebuurt Delft* 7 november 2016.
11. <http://www.katuitdegracht.nl/algemeen8/rapenburg-e-o>.
12. ‘Opnieuw kat verdrongen in gracht Rooseveltweg’, *de Gelderlander* 29 maart 2016.
13. Abdel Ilah Rubio, ‘Bewoners Hellevoet ontzet na weer verdrinking kat’, *AD* 15 november 2016.
14. ‘Petitie voor kattenklimtuwen in Harlinger grachten’, *Harlinger Courant* 26 mei 2016.
15. Jitze Hooghiemstra, ‘Franeke en Harlingen in actie om te water geraakte katten’, *Franeke Courant* 1 juni 2016.
16. ‘Katten Heerhugowaard gered van verdrinkingsdood met sloopstouwen’, *NH* 29 mei 2015.
17. Wim Langejan, ‘Meer kattentrapjes nodig, want niet overal zijn redders’, *AD* 25 februari 2015.
18. <https://petities.nl/petitions/kat-uit-de-gracht-in-amersfoort-vathorst?locale=nl>.
19. ‘Dierenopvang de Wissel hangt kattenklimtuw in gracht’, *Huis aan Huis* 4 augustus 2015.
20. <http://www.kattenbescherming.nl/kat-uit-de-gracht/>.
21. Van den Hoven, ‘Veel katten verdrinken’.
22. Van Dun, ‘Waarom waarschuwt’.
23. ‘SP eist maatregelen na zoveelste verdrongen toerist’, *Metro* 4 februari 2016.
24. ‘Geen hekken langs grachten ondanks 15 doden per jaar’, *Binnenlands bestuur* 28 april 2011.
25. ‘SP wil trapjes tegen verdrinking in grachtenwater’, *AT5* 26 januari 2015.
26. ‘Gevaarlijke grachten: 51 doden in drie jaar’, *de Volkskrant* 7 januari 2012.
27. Van Dun, ‘Waarom waarschuwt’.
28. Zie als enkele van vele voorbeelden: ‘Man in ijskoude gracht gegooid na beroving’, *Groninger Internet Courant* 5 maart 2009, <https://www.gic.nl/nieuws/man-wordt-in-ijskoude-gracht-gegooid-na-beroving>; ‘Man in gracht gegooid’, *Leeuwarder Courant* 5 april 2010; ‘Zwollenaar in gracht gegooid bij roofpoging’, *de Stentor* 110 april 2014; ‘Meisje met fiets en al in gracht geduwd’.
29. Vgl. ‘SP eist’, *Metro* 2016.

De verkiezingen in de VS

De staatsrechtelijke consequenties

1. Inleiding

Eindelijk was het dan zo ver. Nadat de twee presidentskandidaten, Hillary Clinton en Donald Trump, maandenlang in een dynamische campagne verwickeld waren geweest, mochten Amerikanen op 8 november 2016 eindelijk hun stem uitbrengen op de presidentskandidaat die hun voorkeur genoot. Zonder twijfel zou Clinton er met de winst vandoor gaan. Naast haar rivaal was zij de fatsoenlijkheid zelve en uiteindelijk zou deze eigenschap mensen over de streek trekken om voor haar te stemmen, vooral na denigrerende opmerkingen van Trump jegens vrouwen en bijna alle groepen mensen met een niet-witte huidskleur – in dit kader rijst de vraag tot welke categorie Trump zichzelf rekent, nu er bijna per definitie een oranje gloed over zijn gelaat schijnt, maar dat terzijde. Kat in het bakkie dus. Althans, dat is wat zo ongeveer de hele wereld erover dacht.

Zo ook ikzelf. De bewuste dinsdagavond besloot ik vroeg mijn bed in te kruipen. Ik had namelijk het plan opgevat de volgende ochtend naar het *Presidential Breakfast* te gaan, dat om half 8 zou beginnen. Rond een uur of 4 's nachts werd ik wakker. Ik kon het niet laten en pakte mijn telefoon, ervan overtuigd dat ik zou zien dat Clinton voor zou staan en dat ik mijn nachtrust vredig zou kunnen voortzetten. Hoe anders bleek de verkiezingsnacht zich te voltrekken dan ik daarvoor had gedacht. Trump had vooralsnog behoorlijk meer kiesmannen dan Clinton bijeen weten te brengen en dit zou in de loop van de nacht niet meer veranderen. Tot kwart over 7 heb ik wakker gelegen: woelend, vol ongeloof, angstig voor de toekomst.

Omdat Trump 'toch geen president zou worden', heb ik vooraf amper stil gestaan bij de consequenties die het presidentschap van Trump met zich mee zou kunnen brengen. In dit artikel wil ik de staatsrechtelijke consequenties van de verkiezing van Trump tot president bespreken. Hiertoe komt allereerst de verhouding tussen verschillende staatsmachten in de Verenigde Staten aan de orde (par. 2), waarbij wordt ingegaan op de positie van de verschillende staatsmachten na de verkiezingen. Achtereenvolgens worden *Congress* (par. 2.1), *President* (par. 2.2) en *Supreme Court* (par. 2.3) behandeld. Vervolgens komen de staatsrechtelijke consequenties van de verkiezingsuitslag aan bod (par. 3), waarna ik afsluit met een conclusie (par. 4).

2. De verhouding tussen *Congress*, *President* en *Supreme Court*

Net als in Nederland kennen de VS het principe van scheiding der machten, aldaar de *separation of powers* genoemd. Na de Amerikaanse onafhankelijkheid werd er een balans gecreëerd tussen de drie staatsmachten; de wetgevende, de uitvoerende en de rechtsprekende macht. Aan elk van deze organen zijn bevoegdheden toegekend en tot op zekere hoogte kunnen zij elkaar controleren.¹ Wegens het feit dat deze organen controle op elkaar kunnen uitoefenen, is de kans dat zij corrumperen niet groot. Desalniettemin blijft de mens geneigd zo veel mogelijk macht naar zich toe te trekken. Dit geldt eveneens voor de verschillende staatsmachten. Een goed evenwicht is dus van groot belang. Ook in dit opzicht waren de verkiezingen van 2016 van belang. Naast een nieuwe president, werd ook een nieuw parlement gekozen. De uitkomst van deze verkiezingen kan het evenwicht tussen de verschillende machten dus herdefiniëren.

“Wegens het feit dat deze organen controle op elkaar kunnen uitoefenen, is de kans dat zij corrumperen niet groot.”

2.1. *Congress*

De wetgevende macht wordt gevormd door *Congress* (hierna: Congres), dat bestaat uit twee kamers: het *House of Representatives* (hierna: Huis van Afgevaardigden) en de *Senate* (hierna: Senaat). In het Huis van Afgevaardigden wordt de bevolking van de verschillende staten proportioneel vertegenwoordigd door 435 leden, die deel uit maken van verschillende commissies.² Zo wordt Iowa door vier vertegenwoordigers gerepresenteerd, onder wie 3 Republikeinen en 1 Democraat, die lid zijn van commissies die onder andere belast zijn met budget, energie, handel en landbouw. California wordt daarentegen door wel 53 afgevaardigden vertegenwoordigd, onder wie 14 Republikeinen en 39 Democraten. Zij zitten in commissies die onder meer betrekking hebben op natuurlijke hulpbronnen, landbouw, buitenlandse zaken en de rechterlijke macht.³

De vertegenwoordigers worden gekozen voor een termijn van twee jaar.⁴ Op dit moment telt het Huis van Afgevaardigden 247 Republikeinen en 188 Democraten.⁵ De Democraten hebben tijdens de verkiezingen van 8 november 2016 een aantal zetels van de Republikeinen

en de *separation of powers*

van Donald Trump als president

Hanneke Vollaers

weten te heroveren. Per januari 2017 zijn de Republikeinen in bezit van 239 zetels, terwijl de Democraten op 194 zetels zijn uitgekomen.⁶ Desalniettemin blijft het Huis van Afgevaardigden met een redelijk grote meerderheid in handen van de Republikeinen.

De Senaat telt slechts honderd leden. Alle staten worden door twee senatoren vertegenwoordigd. Elke staat levert elke drie jaar een nieuwe senator af. Senatoren worden voor een termijn van zes jaar gekozen. Elke senator heeft dus een overkoepelende ambtstermijn met de andere senator van drie jaar. In de huidige samenstelling bestaat hij uit 54 Republikeinen, 44 Democraten en twee onafhankelijken (onder wie Bernie Sanders). Ook in de Senaat hebben de Democraten tijdens de afgelopen verkiezingen zetels van de Republikeinen teruggewonnen. Per januari 2017 zal de Senaat bestaan uit minimaal 51 Republikeinen en minimaal 48 Democraten. Van één zetel is nog onduidelijk of deze een Republikeinse of Democratische invulling krijgt.⁷ Een ding is wel zeker: ook de meerderheid in de Senaat, hoewel gering, blijft Republikeins.

2.2. *President*

De uitvoerende macht in de VS is de *President* (hierna: President). De President heeft in de VS meer macht dan bijvoorbeeld onze eigen minister-president. Met de verkiezing van Trump als president is niet alleen de wetgevende macht, maar ook de uitvoerende macht in handen van de Republikeinen. Dat betekent dat wanneer Trump wetgeving met betrekking tot een controversieel onderwerp als Guantánamo Bay tot stand wil brengen, het Congres hem geen strobreed in de weg zal leggen. Bovendien is de macht van de President in de VS de afgelopen jaren groter geworden. Veel wetgevende taken die vroeger door het Congres werden uitgevoerd, zoals het immigratiebeleid, het tijdig goedkeuren van budgets en het geven van toestemming voor de inzet van militaire troepen in het buitenland, worden tegenwoordig door de President geëffectueerd.⁸

Anders dan Obama, zal Trump dus weinig tot geen hinder ondervinden van een hem tegenwerkend Congres. Dat is een beangstigende, maar tevens onoverkomelijke consequentie van het tweepartijensysteem in de VS. Stelt u zich eens voor dat in Nederland slechts een partij in de regering zou zitten en dat ook de meerderheid van het parlement uit leden van dezelfde partij zou bestaan.

2.3. *Supreme Court*

Om die reden speelt het *Supreme Court* (hierna: Supreme Court), dat de rechtsprekende taak uitoefent, een zeer belangrijke rol in de staatsrechtelijke verhouding van de VS. Anders dan in Nederland, waar de rechter zich meestal wat afstandelijk opstelt wanneer hij een oordeel dient te vellen over politieke kwesties, komt de politieke kleur van rechters in de VS veel duidelijker naar voren in hun uitspraken.⁹ Zo maakte het Supreme Court in *Brown v. Board of Education* een einde aan rassensegregatie op Amerikaanse scholen.¹⁰ De politieke uitkomst in deze zaak werd vooral in de zuidelijke staten hevig bekritiseerd en zelfs lange tijd genegeerd.¹¹ Dat het Supreme Court zich op politiek terrein begeeft wanneer er een rechtsvraag in het geding is, kan in verband met het tweepartijensysteem in de VS misschien juist wel van groot belang zijn (hoewel de rechter zich bij politiek geladen beslissingen nog altijd op glad *trias*-ijs bevindt). Het Supreme Court dient anno 2016 namelijk tegenwicht te bieden aan een door één partij beheerste wetgevende en uitvoerende macht. Het Supreme Court dient dan in ieder geval nog als controlemechanisme dat de macht van de Republikeinen enigszins kan beteugelen.

Het Supreme Court bestaat normaliter uit negen rechters, hoewel het Supreme Court in de praktijk uit minder rechters kan bestaan. Zo telt het huidige Supreme Court slechts acht rechters vanwege het overlijden van Justice Scalia eerder dit jaar. De President nomineert kandidaten voor een functie in het Supreme Court. De nominatie moet door de Senaat worden goedgekeurd. Bij de aanstelling van rechters uit het Supreme Court wordt onder andere gekeken naar ervaring, politieke overtuiging en etniciteit.¹² Wegens het overlijden van Justice Scalia, kan Trump dus een nieuwe rechter in het Supreme Court benoemen. In de huidige achtkoppige samenstelling zitten, grof gezegd, vier progressieve rechters en vier conservatieve rechters. De politieke voorkeur van de rechter die er als vijfde bij zal komen, zal dus bepalend zijn voor de koers die het Supreme Court de komende jaren zal gaan varen. Gezien de politieke kleur van Trump, ligt het voor de hand dat hij een rechter met een conservatieve inslag zal benoemen.¹³ Deze benoeming zal tijdens zijn presidentschap misschien wel niet de laatste zijn. Wanneer er rechters zijn die tijdens Trump's ambtstermijn met pensioen gaan of overlijden, zal Trump de mogelijkheid krijgen nog meer conservatieve rechters in het Supreme Court aan te stellen.¹⁴ Hoe dan ook heeft de overwinning van Trump tot gevolg dat meer beslissingen van het Supreme Court

in overeenstemming zullen zijn met het Republikeins gedachtegoed dan anders het geval zou zijn geweest.

“De uitkomst van de afweging van het Supreme Court is in enige mate afhankelijk van de maatschappelijke invalshoek die hieraan ten grondslag ligt.”

3. De constitutionele consequenties van de verkiezingsuitslag

Na de verkiezingen van 8 november 2016 zijn dus zowel het Congres als de President Republikeins. Zoals is gebleken, betekent dit dat het voor Trump waarschijnlijk geen lastige opgave zal zijn om wetgeving door het Congres heen te loodsen. Het is onder meer de taak van het Supreme Court om te beoordelen of bepaalde wetgeving in strijd is met de Grondwet. De uitkomst van de afweging van het Supreme Court is in enige mate afhankelijk van de maatschappelijke invalshoek die hieraan ten grondslag ligt. Zoals in de vorige paragraaf naar voren komt, zal binnenkort de meerderheid van de rechters in het Supreme Court waarschijnlijk uit Republikeins georiënteerde rechters bestaan. Voor een conservatief Supreme Court zullen er dan minder bezwaren rijzen tegen wetgeving met een eveneens conservatieve en Republikeins getinte inhoud. De vraag is nu in hoeverre Trumps wetgeving die strijd met de Grondwet vertoont daadwerkelijk zal worden teruggefloten door een conservatief Supreme Court. De eventuele situatie waarin dit niet zou gebeuren baart mij zorgen, nu Trumps ideeën op meerdere punten namelijk niet in overeenstemming zijn met de Grondwet, waaronder het recht op vrijheid van meningsuiting en godsdienst, het verbod op onredelijke inbeslagnemingen en doorzoekingen, het *ne bis in idem*-beginsel en het verbod disproportioneel te straffen.¹⁵

“De Republikeinen zijn in de nieuwe constellatie oppermachtig.”

De uitkomst van de verkiezingen heeft de verhoudingen in het Amerikaanse staatsbestel dus behoorlijk verstoord. Omdat alle staatsmachten door een enkel politiek gedachtegoed worden beheerst, is de kans aanwezig dat met de controlerende functie die de staatsmachten jegens elkaar hebben laconiek wordt omgesprongen, vooral gezien het feit dat Trump zich slecht bewust lijkt te zijn van constitutionele grenzen.¹⁶ De Republikeinen zijn in de nieuwe constellatie oppermachtig. De vraag werpt zich dan op hoeveel ruimte er in dit systeem nog is voor de bescherming van minderheden en andere democratische waarden. Als een partij het voor het zeggen heeft zonder dat deze partij iets tegengeworpen kan worden, is de kans groot dat minderheden en andersdenkenden niks meer in te brengen hebben, of dat er zelfs ruimte ontstaat voor het schenden van hun rechten. De geschiedenis leert tot wat voor gruwelen dergelijke praktijken kunnen leiden.

4. Conclusie

Al met al heeft de verkiezing van de Republikein Trump tot President het evenwicht tussen de staatsmachten flink ontwricht. Het Huis van Afgevaardigden wordt gedomineerd door de Republikeinen. Dat geldt, hoewel in mindere mate, eveneens voor de Senaat. Ook zullen Republikeinen in het Supreme Court binnenkort de overhand hebben. Trump kan dus vrij ongestoord zijn gang gaan. Door deze uitslag wordt Trump een van de machtigste presidenten die de VS ooit hebben gehad. De vraag is dan ook in hoeverre de *separation of powers de facto* nog een rol speelt.¹⁷ De Republikeinen zullen in staat zijn veel macht naar zich toe te trekken. Mocht hij de uitspraken die hij tijdens zijn verkiezingscampagne heeft gedaan daadwerkelijk verwezenlijken, dan zal dit grote veranderingen meebrengen die mijns inziens op zijn zachtst gezegd geen positieve weerslag op de wereld zullen hebben. Mijn gevoel van onbehagen in de nacht van 8 op 9 november bleek niet ongegrond. Wat een toekomst met Trump ook mag brengen, een ding staat vast: er breken zeer roerige tijden aan. **N**

1. Vgl. Thomas M. Franck, 'Hamdan v. Rumsfeld: Presidential Power in Wartime', 5 Int'l J. Const. L. 380 (2007), p. 380.
2. <http://www.house.gov/content/learn/>.
3. <http://www.house.gov/representatives/>.
4. <http://www.house.gov/content/learn/>.
5. http://clerk.house.gov/member_info/cong.aspx.
6. 'House Election Results: G.O.P. Keeps Control', NY Times, 19 november 2016 (<http://www.nytimes.com/elections/results/house>).
7. 'Senate Election Results: G.O.P. Keeps Control', NY Times, 19 november 2016 (<http://www.nytimes.com/elections/results/senate>).
8. Benjamin Wittes, 'Executive Power, the Two Party System, and Donald Trump', Lawfareblog, 4 augustus 2016 (<https://www.lawfareblog.com/executive-power-two-party-system-and-donald-trump>).
9. Zie onder andere *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. ____ (2015), *Bush v. Gore*, 531 U.S. 98 (2000) en *Brown v. Board of Education*, 347 U.S. 483 (1954).
10. *Brown v. Board of Education*, 347 U.S. 483 (1954).
11. Mark V. Tushnet, 'Some Legacies of *Brown v. Board of Education*', 90 Va. L. Rev. 1693 (2004), p. 1706.
12. [Us.history.org](http://www.ushistory.org/gov/9d.asp), 'How Judges and Justices Are Chosen', American Government Online Textbook, 19 november 2016 (<http://www.ushistory.org/gov/9d.asp>).
13. Josh Blackman, 'Donald Trumps' Constitution of One', National Review, 12 mei 2016.
14. Laura E. Little, 'The 2016 election's effect on the Supreme Court', Constitution Daily, 15 juli 2016 (<http://blog.constitutioncenter.org/2016/06/the-2016-elections-effect-on-the-supreme-court/>).
15. Anthony D. Romero, 'Donald Trump: A One-Man Constitutional Crisis', American Civil Liberties Union National, 13 juli 2016 (<https://medium.com/acuelection2016/donald-trump-a-one-man-constitutional-crisis-9f7345e9d376#.qezvu2v27>).
16. Randy E. Barnett in: Adam Liptak, 'Donald Trump Could Threaten the U.S. Rule of Law, Scholars Say', NY Times, 3 juni 2016.
17. Vgl. Josh Blackman, 'Donald Trumps' Constitution of One', National Review, 12 mei 2016.

Hoe tolerant ben jij?

Tonko van Leeuwen

Een kort rondje langs de tv-kanalen, een vluchtige blik in de kranten of een paar muisklikken op het internet en de boodschap is duidelijk: de wereld staat in brand; democratie heeft zijn beste tijd gehad. De winst van Donald Trump heeft veel losgemaakt, een verkiezingsoverwinning extra schrijnend vanwege het feit dat hij de *popular vote* heeft verloren met ruim 2 miljoen stemmen verschil. Toch zal op 20 januari de verhuiswagen voorrijden bij 1600 Pennsylvania Avenue om de spulletjes uit te laden van een man die op basis van een anti-immigranten, eigen volk eerst campagne de kiezers heeft weten te overtuigen.

In Nederland houdt een vergelijkbare retoriek ook de gemoederen bezig. Meer dan twee jaar na zijn “Minder Marokkanen”-leus nadert de tweede zaak-Geert Wilders nu de ontknoping, met de uitspraak van de rechtbank die op 9 december verwacht wordt. De aandacht is ook niet gek, omdat iedereen – en op onze faculteit al helemaal – beseft wat voor fundamentele belangen er op het spel staan. Hoe ver reikt onze vrijheid van meningsuiting daadwerkelijk? Waar ligt de grens van wat we wel en wat we niet mogen zeggen? Of misschien nog wel belangrijker: waar ligt de grens van wat een politicus wel en niet mag zeggen?

Een afweging die vaak ter sprake komt rondom de zaak-Wilders is die van tolerantie. Hoe tolerant moet men zijn tegenover intolerantie? Want als ‘we’ alleen maar tolerant zijn, alles dulden, is dat dan geen gevaar voor de democratie? De paradox van de tolerantie is bedacht door Karl Popper, die deze als volgt verwoordde: *“Unlimited tolerance must lead to the disappearance of tolerance. If we extend unlimited tolerance even to those who are intolerant, if we are not prepared to defend a tolerant society against the onslaught of the intolerant, then the tolerant will be destroyed, and tolerance with them.”*¹ En volgt hieruit dan ook dat de democratie verdedigd wordt als Wilders veroordeeld wordt – een zegen voor ons, ‘de toleranten’, dankzij het moedige optreden van de rechter? Het is een belangrijke discussie die al eerder (zie onder andere Bastiaan Rijpkema’s proefschrift/boek *Weerbare Democratie*) en steeds weer moet worden gehouden. Het gaat echter wel voorbij aan het hele begrip tolerantie. Wat is tolerantie eigenlijk en vanuit welk perspectief gebruiken wij het op het moment? Tolereren is namelijk een stuk moeilijker dan het lijkt.

Als iemand tegenwoordig intolerant genoemd wordt, dan gaat dat over zijn of haar houding tegenover een

specifieke groep mensen, meestal op basis van afkomst, ras, seksuele voorkeur of religie. Eigenlijk kan het hele rijtje van artikel 1 van de Grondwet hier geplaatst worden. Als iemand geen moeite heeft met alle verschillende mensen en culturen in Nederland is die tolerant, heeft iemand daar wel problemen mee is hij of zij intolerant. Lekker simpel en overzichtelijk, maar vooral: makkelijk scoren voor de groep die zichzelf nu tolerant noemt. Want wat is er tolerant aan iets accepteren waar je geen aanstoot aan neemt? Zoals treffend aangegeven in een alternatieve vertelling van de Boeddhistische legende van Bodhidharma: *“The Emperor summons before him Bodhidharma and asks: “Master, I have been tolerant of innumerable gays, lesbians, bisexuals, asexuals, blacks, Hispanics, Asians, transgender people, and Jews. How many Virtue Points have I earned for my meritorious deeds?”*

Bodhidharma answers: “None at all”.

The Emperor, somewhat put out, demands to know why.

Bodhidharma asks: “Well, what do you think of gay people?”

The Emperor answers: “What do you think I am, some kind of homophobic bigot? Of course I have nothing against gay people!”

*And Bodhidharma answers: “Thus do you gain no merit by tolerating them!””*²

Wat houdt tolerantie dan precies in? Er moet een bepaald soort moeite mee gepaard gaan. Het tolereren van iets waar je het mee eens bent is geen echte tolerantie. Als intolerantie is het aanvallen van wat je niet zint, dan is tolerantie wellicht het *niet* aanvallen van wat je niet zint. Iemand die stelt geen enkel probleem met Marokkanen te hebben kan dus ook onmogelijk tolerant zijn tegenover Marokkanen, omdat er geen sprake is van iets wat diegene niet zint. Datgene wat ‘de toleranten’ niet zint zijn alle intolerante mensen. Maar die worden verre van getolereerd, als men de huidige discours bekijkt. Het is dus niet per se een onderscheid tussen tolerante en intolerante mensen, maar een geheel aan intolerante mensen, die intolerant zijn tegenover verschillende dingen. Dat klinkt weinig optimistisch, maar het kan een belangrijk onderscheid zijn. In een alsmat verder polariserende samenleving is het van belang om zorgvuldig en terughoudend om te gaan met het in hokjes plaatsen, labelen en wegzetten van elkaar. Wellicht kan een collectief besef dat we allemaal intolerant zijn in ieder geval ervoor zorgen dat we de discussie weer met elkaar aangaan. Als intolerant tegen intolerant, elkaar proberen over te halen tot tolerantie. **N**

1. Popper, Karl. *The Open Society and Its Enemies*, 1945.

2. Scott, Alexander. *I Can Tolerate Anything Except the Outgroup*, www.slatestarcodex.com, 2014.

In naam van de burger?

Een gelote burgerraad, burgerconferenties, een groep burgers die als buurtpolitie fungeert, ouders die toezicht houden op een plaatselijke speeltuin en experimenten waarbij burgers het budgetrecht van hun wijk in handen hebben; allemaal vormen van burgerparticipatie of doe-democratie. Wanneer we de Leidse burgemeester Henri Lenferink in een interview vragen naar zijn ervaring met deze begrippen, weet hij direct een mooi Leids voorbeeld te noemen. Meedenken met het bestuur, daar is de Leidse bevolking goed in. Met veel plezier vertelt de burgemeester over het nieuwe Singelpark dat in ontwikkeling is door het burgerinitiatief Stadslab en over een aantal jaar het langste park van Nederland zal vormen. De burgemeester is dus enthousiast over de burgerinvloed in zijn stad en er zijn initiatieven in overvloed, maar niet elk geluid over burgerparticipatie en doe-democratie is positief.

Burgerparticipatie en doe-democratie vormen twee kernbegrippen in de huidige relatie tussen burger en bestuur. Bij de eerste vorm krijgen burgers meer zeggenschap over het beleid. Bij de tweede vorm, het woord zegt het al, gaan burgers actief aan de slag om bepaalde bestuurstaken over te nemen. Politici maken graag gebruik van deze termen om hun bereidheid tot samenwerking met burgers te benadrukken. Maar er zijn ook minder enthousiaste geluiden te horen; de gewone burger zou niet zitten te wachten op meer taken binnen zijn wijk of zou niet capabel genoeg zijn om een effectieve bijdrage aan het bestuur te leveren. Wanneer die burger dan wel met taken wordt opgezadeld kan dat leiden tot ontevredenheid en passiviteit. Er zijn dus voor- en tegenstanders van burgerparticipatie en doe-democratie, maar wat zijn dan de belangrijkste discussiepunten in dit democratedebat?

Democratie als vastomlijnd begrip?

Een eerste discussiepunt omvat het begrip ‘democratie’ zelf. In het staatsrecht wordt dit omschreven als ‘zeggenschap bij de bevolking’ en ‘controle van de macht door het volk’.¹ Door sommige burgers wordt dit echter geïnterpreteerd als ‘het bestuur voert uit wat het volk wil’ of, zoals oud Tweede Kamervoorzitter Gerdi Verbeet het beeldend verwoordt, ‘de democratie als afhaalchinees’. Ervaring leert dat deze opvatting niet houdbaar is en meer de wens van de bevolking weergeeft dan de werkelijke situatie. Deze discrepantie kan ontevredenheid en onbegrip onder de bevolking veroorzaken, doordat er verwachtingen ontstaan die niet waargemaakt kunnen worden.

Kars Veling, oud-Tweede Kamerlid en voormalig directeur van ProDemos, erkent dit probleem en meent dat het bezigen van een te ruime definitie van het democratiebegrip hieraan ten grondslag ligt. Democratie zou volgens hem niet elke vorm van bemoeienis van de burger met het bestuur moeten omvatten; controle van de macht is de kernwaarde. Veling pleit dan ook voor een definitieverscherping; wanneer de grenzen duidelijker zijn, zal de onenigheid tussen burger en bestuur afnemen.²

“Een eerste discussiepunt omvat het begrip ‘democratie’ zelf. Door sommige burgers wordt dit geïnterpreteerd als ‘het bestuur voert uit wat het volk wil’ of: ‘de democratie als afhaalchinees’.”

Representativiteit zaligmakend?

Bij het begrip ‘democratie’ komt onvermijdelijk representativiteit om de hoek kijken, een tweede discussiepunt. De opkomstpercentages bij de Tweede Kamer- en Gemeenteraadsverkiezingen schommelen de afgelopen jaren respectievelijk rond de 75% en 50%. Ook bij inspraakavonden en burgerpanels komt slechts een deel van de genodigden opdagen en domineert bovendien de hoogopgeleide blanke man van boven de vijftig jaar in aanwezigheid.³ Een deel van de bevolking laat haar stem dus niet horen en het deel dat wel actief is, vormt geen representatieve afspiegeling van de samenleving. Dit komt de legitimatie van het bestuur niet ten goede. Evelien Tonkens, hoogleraar Burgerschap en Humanisering van de Publieke Sector aan de Universiteit voor Humanistiek, stelt dat dit deels te maken heeft met het NIVEA-principe; Niet In mijn Voor- En Achtertuin. De meeste burgers zijn slechts geïnteresseerd in zaken waar ze direct nadeel van ondervinden, bijvoorbeeld de aanleg van een weg vlak langs hun huis.⁴

“Een deel van de bevolking laat haar stem dus niet horen en het deel dat wel actief is, vormt geen representatieve afspiegeling van de samenleving.”

Over het algemeen, zo ook door Tonkens zelf, wordt onvoldedige representatie als een probleem erkend. Toch wordt ook de vraag gesteld of het wel mogelijk en

Burgerparticipatie in Nederland

Noor Kuhlemaijer & Britt Warmerdam

wenselijk is om de representativiteit op ieder gebied te maximaliseren. Moeten ongeïnteresseerden gedwongen worden om te participeren?

“De meeste burgers zijn slechts geïnteresseerd in zaken waar ze direct nadeel van ondervinden.”

Verplicht participeren?

Deze vragen over representativiteit sluiten aan bij de discussie over de wijze waarop hogere participatie onder moeilijk bereikbare groepen gerealiseerd zou moeten worden. Is het een kwestie van het beter informeren van ondervertegenwoordigde groepen als allochtonen, lageropgeleiden en jongeren? Moet participatie verplicht worden? En wie is er verantwoordelijk voor betrokkenheid? Verbeet heeft bij deze vragen enkele ideeën. Volgens haar is het niet alleen een voorrecht, maar ook een verplichting om je stem als Nederlandse burger te laten horen. Óók over onderwerpen die je op het eerste gezicht niet aanspreken. Zij pleit er daarom voor om een gelote burgerraad te vormen, die een agendavormende functie binnen de Tweede Kamer zal hebben en vervolgens over de gekozen agendapunten meedenkt. Door deelname verplicht te stellen en tegelijkertijd financiële compensatie te bieden, zou een samenstelling bereikt moeten worden waarin bij benadering uit iedere bevolkingsgroep een vertegenwoordiger te vinden is.⁵

Tijd vrijmaken voor de gemeenschap, dat bij het vergroten van burgerparticipatie noodzakelijk is, vormt tevens een kernonderdeel van de doe-democratie. Hierbij denken burgers niet zozeer mee met het bestuur, maar nemen zij taken over door in hun eigen buurt of stad de handen uit de mouwen te steken. Sceptici stellen dat dit vooral een bezuinigingsmaatregel van het bestuur is, maar er zijn ook enthousiastelingen die menen dat de doe-democratie mogelijkheden biedt voor burgers om bepaalde taken efficiënter en volgens hun eigen inzichten in te richten.⁶ Een van die enthousiastelingen is burgemeester Lenferink. Vanuit zijn functie heeft de burgemeester veel ervaring met burgers die zich inzetten voor hun buurt. Juist door burgers over bepaalde onderwerpen zeggenschap en vrijheid te bieden, mits de taken scherp omkaderd zijn, worden zij gemotiveerd om een bijdrage te leveren, zo stelt de burgemeester.

Wie is verantwoordelijk?

Ten slotte speelt ook het verantwoordelijkheidsvraagstuk een rol: indien er een fout wordt gemaakt bij het uitvoeren van een taak of er is sprake van verkeerd beleid, wie is er dan verantwoordelijk? Dit typisch juridische vraagstuk stelt Joost Westerweel, promovendus bij de Afdeling Staats- en Bestuursrecht van de Universiteit Leiden, in zijn proefschrift aan de orde. Publiekrechtelijke bevoegdheden worden bij de wet aan overheidsorganen toegekend. Deze organen kunnen ofwel door burgers verantwoordelijk worden gehouden via verkiezingen ofwel door volksvertegenwoordigende organen gecontroleerd worden. Sommige publiekrechtelijke bevoegdheden kunnen juridisch gezien niet worden overgedragen door deze organen. Dit heeft een legitiem doel; degene die beslissingen neemt, moet hiervoor verantwoordelijk gehouden kunnen worden. Het is de vraag of bijvoorbeeld ook een gelote groep burgers verantwoordelijk kan worden gehouden. Bovendien biedt de wet bepaalde waarborgen waar het bestuur tijdens het uitvoeren van haar bevoegdheden aan moet voldoen. De (rechts)bescherming die burgers tegen bestuursorganen kunnen inroepen, geldt niet tussen burgers onderling. Wanneer zij bestuurstaken in handen krijgen, zal die bescherming dus ontbreken. Er moet daarom kritisch gekeken worden naar de haalbaarheid van burgerinitiatieven, waarbij burgers bepaalde taken overgedragen krijgen.⁷

“Indien er een fout wordt gemaakt bij het uitvoeren van een taak of er is sprake van verkeerd beleid, wie is er dan verantwoordelijk?”

Participatie aan de Leidse Rechtenfaculteit

Er zitten dus flink wat haken en ogen aan burgerparticipatie en doe-democratie. Het succes ervan is daarbij voor een groot deel afhankelijk van de bereidheid van burgers om er tijd en energie in te steken, om dus te participeren. Uiteraard kunnen wij niet vaststellen of deze bereidheid in de hele Nederlandse samenleving aanwezig is. Wel hebben wij dichter bij huis kunnen kijken. Binnen de Leidse Faculteit der Rechtsgeleerdheid zijn er voor de studenten ook een aantal mogelijkheden om hun stem te laten horen en op die manier te participeren. Zo zijn er enquêtes die na afloop van elk vak ingevuld kunnen worden en zitten er door mede-studenten gekozen studentleden in het faculteitsbestuur. Maar hoe is

het met de participatie binnen deze faculteit gesteld? Zijn studenten wel bereid om mee te denken met hun bestuur? Om dit in kaart te brengen is de opkomst bij bovengenoemde medezeggenschapsmogelijkheden onderzocht.

“Binnen de Rechtenfaculteit zijn er voor de studenten mogelijkheden om te participeren. Maar hoe is het met de participatie gesteld? Zijn studenten wel bereid om mee te denken met hun bestuur?”

Ten eerste: de opkomst onder studenten bij de studentverkiezingen voor de faculteitsraad. Deze verkiezingen, waarbij er via sociale media, e-mail en bij de ingang van de faculteit actief campagne wordt gevoerd, worden jaarlijks gehouden. In 2015 was de opkomst onder studenten bij deze verkiezingen 22,9%. Niet echt een gedroomd percentage en bovendien een daling van 2,05%, respectievelijk 2,77% ten opzichte van 2014 en 2013.⁸

Ten tweede: de studentenenquêtes. Deze enquêtes houden in dat er voor elk vak na de laatste bijeenkomst per e-mail een vragenlijst naar de deelnemende studenten wordt opgestuurd. Hierin kunnen studenten aangeven wat zij positief vonden aan het vak en wat ze graag anders zouden zien. Om het onderzoek naar het opkomstpercentage een beetje binnen de perken te houden, is gekeken naar de opkomst bij de vakken uit het vaste pakket, onder studenten van het eerste tot en met het derde bachelorjaar Rechtsgeleerdheid, in de collegejaren 2014-2015 en 2015-2016.⁹

Uit het onderzoek is gebleken dat in het jaar 2014-2015 het percentage ingevulde enquêtes erg laag is, met een gemiddelde van 16,7%. Het jaar erna ligt dit percentage al iets hoger, met 19,2% in het eerste semester en 22,7% in het tweede semester. Een stijgende lijn dus, maar geen overdonderende resultaten. Zeker niet met het oog op de representativiteitsgrens: de bedoeling was om alleen enquêtes met een opkomstpercentage van 30% of hoger als representatief aan te merken. Er bleken echter zoveel enquêtes dit percentage niet te halen, dat voortschrijdend inzicht teweeg heeft gebracht dat nu alle enquêtes met een responsiepercentage van 15% representatief worden geacht. De resultaten zijn dus tegenvallend en niet volgens de verwachting.

“Bij Criminologie zijn de enquêtes makkelijker in te vullen, het formulier ligt immers al voor je neus en je hebt de pen van het tentamen nog in je hand, dat zorgt er blijkbaar voor dat studenten sneller geneigd zijn om hun stem te laten horen.”

Er is echter ook positief nieuws: een aantal vakken sprong er in het eerste semester van 2015-2016 uit wat betreft het responsiepercentage, met soms zelfs een percentage van 90% of hoger. Deze vakken bleken alle criminologievakken te zijn. Hoe kan het dat die percentages zoveel hoger zijn dan de percentages bij de meeste rechtenvakken? Uit contact met het Secretariaat Criminologie blijkt dat de vakevaluaties van deze vakken niet via een e-mail toegestuurd worden, maar direct na afloop van een tentamen schriftelijk (en op vrijwillige basis) worden afgenomen. Het feit dat de enquêtes bij Criminologie makkelijker in te vullen zijn, het formulier ligt immers al voor je neus en je hebt de pen van het tentamen nog in je hand, zorgt er blijkbaar voor dat studenten sneller geneigd zijn om hun stem te laten horen. Wellicht kan dit als voorbeeld dienen voor de rest van de Rechtenfaculteit.

Zowel het percentage studenten dat stemt op faculteitsraadsleden als het percentage studenten dat enquêtes invult, schommelt dus rond de 20%. Dat betekent dat nog geen kwart van de rechtenstudenten op deze manier hun stem laat horen. Dit terwijl juist rechtenstudenten in hun opleiding geprikkeld horen te worden om een (juridisch onderbouwde) mening te vormen. Bovendien zou aan het NIVEA-principe van Tonkens voldaan moeten zijn; de vakevaluaties en de faculteitsraad gaan over onderwerpen die dicht bij de studenten staan. Wellicht dat het plan van Verbeet de participatie zou kunnen verbeteren door het invullen van vakevaluaties verplicht te stellen en te belonen.

Een aantal van de negatieve opvattingen over burgerparticipatie en doe-democratie in het openbaar bestuur ('Daar zitten burgers helemaal niet op te wachten' en 'Het heeft toch geen zin') lijken ook voor de studenten te gelden. Of dit te maken heeft met onwil, ongeïnteresseerdheid, onbegrip of onwetendheid is nog niet helemaal duidelijk, maar in ieder geval deze laatste twee oorzaken moeten toch, zeker binnen een rechtenfaculteit, te vermijden zijn. Dit artikel heeft alvast een kleine en bescheiden poging in die richting willen doen. **N**

1. A.W. Heringa e.a, *Staatrecht*, Deventer: Kluwer 2015, p. 39

2. Kars Veling, Bijdrage Thorbeckesymposium 2016, 23 september 2016

3. <http://www.verkiezingsuitslagen.nl/>

4. Evelien Tonkens, Bijdrage Thorbeckesymposium 2016, 23-09-2016

5. Gerdi Verbeet, *Vertrouwen is goed, maar begrijpen is beter*, Nijgh & Van Ditmar: Amsterdam 2012

En: Gerdi Verbeet, Bijdrage Thorbeckesymposium 2016, 23-09-2016

6. Evelien Tonkens en Jan Willem Duyvendak, *Wie wil zich nou laten douchen door de buurman?*, 11 mei 2013

7. Joost Westerweel, Bijdrage Thorbeckesymposium 2016, 23-09-2016

8. <http://www.law.leidenuniv.nl/org/bestuursorganen/faculteitsraad/verkiezingen/faculteitsraad-verkiezingen.html>

9. Blackboardpagina 'Vakevaluaties' Universiteit Leiden, Faculteit der Rechtsgeleerdheid en in contact met de Afdeling Onderwijsbeoordeling en Onderwijsbeleid

Faculteitszaken

Michelle Verheij

Michelle Verheij is dit studiejaar ('16-'17) de assessor (student-lid) van het faculteitsbestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Zij behartigt de belangen van de studenten binnen het faculteitsbestuur op het gebied van onderwijs, organisatie en onderzoek.

**Adres: Steenschuur 25, kamer B.4.38,
2311 ES Leiden**

Telefoon: 071 527 7621

E-mail: assessor@law.leidenuniv.nl

Spreekuur op woensdag van 11.00 tot 12.00 uur

Het is december! Dat betekent dat het tijd is voor de feestdagen, zoals Sinterklaas, kerst en Oud en Nieuw. Maar ook betekent het dat de tentamenperiode, die in januari plaatsvindt, snel dichterbij komt. Waarschijnlijk besteed je op dit moment dus veel tijd met je neus in de studieboeken. Als laatst is december voor veel studenten ook een tijd om beslissingen te maken voor de toekomst. Het einde van een semester is immers ook het naderende begin van het volgende semester. Vragen als “*Ga ik naar het buitenland?*”, “*Wanneer ga ik stage lopen?*” en “*Welke vakken ga ik het komende semester volgen?*” behoeven een antwoord. Dit, in combinatie met de vele uurtjes in de bibliotheek, werkt stress verhogend. In deze periode is het dus van belang om goed voor jezelf te zorgen.

“Kennis van je prioriteiten draagt bij aan de vaardigheid om goed op jezelf te letten en de druk niet te hoog op te voeren.”

De afgelopen columns heb ik veel aandacht gewijd aan het grijpen van kansen. Hier sta ik nog steeds achter - het is belangrijk om gebruik te maken van de vele mogelijkheden die je tijdens je studietijd tegenkomt. Veel ondernemen op verschillende vlakken is immers een goede manier om erachter te komen wat je prioriteiten zijn. Kennis van je prioriteiten draagt bij aan de vaardigheid om goed op jezelf te letten en de druk niet te hoog op te voeren. Tegenwoordig is het namelijk steeds makkelijker om de lat heel hoog te leggen. Dit komt juist door die grote hoeveelheid kansen. Je moet daarom niet vergeten af en toe een kritische blik op je agenda te werpen. Natuurlijk zijn snel afstuderen, goede cijfers en daarnaast ook nog je CV opbouwen heel belangrijk. Maar hoe creëer je een goede balans voor jezelf? En hoe zorg je ervoor dat je ook tijd kan spenderen aan andere zaken, buiten je studie en loopbaan? Voor dit soort vragen zijn

de antwoorden per persoon anders. Wel is het voor ieder persoon relevant om antwoord te hebben.

Hoe krijg jij antwoorden op deze vragen? Als je tijdens het kerstreces tijd over hebt (of na de tentamens in januari), raad ik je aan dit te investeren in jezelf. Denk goed na over wat jij wil bereiken en hoe je dat gaat doen. Kijk in dit denkproces eerst naar wat jij zelf belangrijk vindt en zorg ervoor dat het prioriteit krijgt boven de dingen die je daarnaast eventueel ook zou willen doen. Weet dat het niet erg is om af en toe ‘nee’ te zeggen! Uiteindelijk levert het je meer op als je een paar dingen hebt die je leuk vindt én waar je 100% voor kan gaan, dan dat je zo veel doet dat je nergens meer voldoende tijd in kan steken. Hier gaan op den duur ook je studieresultaten onder lijden, en dat is zeker niet de bedoeling. Laat je dus niet overweldigen door alle mogelijkheden, maar hou zelf de controle over je studententijd en zorg ervoor dat je het overzicht bewaart. Wees niet bang om hulp te vragen wanneer je het niet meer weet of veel last krijgt van stress.

“Denk goed na over wat jij wil bereiken en hoe je dat gaat doen.”

Mocht je moeite hebben met het plannen van je studie, neem dan contact op met je studieadviseur. Heb je veel last van studiestress, dan kan je overwegen om langs te gaan bij het spreekuur van de studentenpsychologen (maandag t/m vrijdag van 11 tot 12). Overigens kun je ook met persoonlijke problemen naar een studentpsycholoog. Meer informatie over de studentenpsychologen kan je vinden op de website van de universiteit.

Al met al wens ik jullie fijne feestdagen toe, alvast een gelukkig nieuwjaar, en veel succes met het voorbereiden van de tentamenperiode in januari! **N**

Het ruikt hier naar jaren '30. Het is geen ongehoorde kritiek in de afgelopen weken, maar wel een die steeds weer op dovemansoren lijkt te stuiten. Het impliceert immers een verwijzing naar fascistische regimes met minder prettige daden op hun naam, en een periode in de geschiedenis waarvan we universeel besloten hebben dat nooit meer te zullen laten gebeuren. Dat Hitler destijds democratisch verkozen is, kunnen we nu niet meer terugdraaien – maar als een bevolking geweten had wat een dergelijke man zou gaan doen, zouden ze toch zeker anders gehandeld hebben. In de woorden van Jan-Peter Balkenende: met de kennis van nu zouden we het toen anders gedaan hebben.¹ Toch kan dat niet met zoveel zekerheid gesteld worden. In de Verenigde Staten heeft Trump zojuist de overwinning van de presidentiële verkiezingen geclaimd, ondanks het feit dat hij fascistische trekken vertoont en in zijn campagne sprak over een inreisverbod voor moslims en het registreren van moslims in een nationaal register,² stelde dat Mexicanen verkrachters zijn³ en dat vrouwen ongestraft aangerand kunnen worden als je belangrijk bent.⁴

“Het zet niet aan tot handelen wanneer een poll het gewenste resultaat voorspelt.”

Ook in Europa doen de extreemrechtse partijen het beter dan ooit. Of in elk geval, beter dan ze in tijden gedaan hebben. Maar als we de polls moeten geloven zullen die partijen niet winnen. De vraag is of dat nog wel verstandig is. Kunt u zich nog herinneren dat er, in de aanloop naar het Brexit-referendum absoluut vanuit gegaan werd dat Groot-Brittannië voor blijven in de Europese Unie zou stemmen? En dat op 8 november alle exitpolls stelden dat Hillary Clinton absoluut verkozen zou worden tot president van de Verenigde Staten? Het pakte toch allemaal net wat anders uit. Er kleeft natuurlijk ook een gevaar aan polls: het zet niet aan tot handelen wanneer een poll het gewenste resultaat voorspelt. De kiezer die hoopt op een overwinning van Clinton zal in die situatie minder snel geneigd zijn om zich naar de stembus te begeven. Dat is wellicht een verklaring voor het feit dat de polls het bij het verkeerde eind hadden. Wellicht ook hadden ze toch een verkeerde steekproef te pakken. Men kan echter niet slechts ‘slechte’ en ‘demotiverende’ polls als oorzaak van onverwachte keuzes aanwijzen – ze zijn wellicht slechts de oorzaak van het ‘onverwachte’ aspect van die keuzes.

“Als iets gepast is in een politieke campagne is het wel om de opponent minder aantrekkelijk te maken voor de achterban. Wat niet gepast is, is die achterban wegzetten als een *basket of deplorables*.”

Wat opvalt is de mate waarin de politieke elite de verbinding met de achterban kwijt lijkt te zijn geraakt. Het neoliberalisme voelt zich altijd zo verbonden met zijn achterban, en blijkt nu ineens geen idee te hebben van de ontevredenheid van die achterban. Als iets gepast is in een politieke campagne is het wel om de opponent minder aantrekkelijk te maken voor de achterban. Wat niet gepast is, is die achterban wegzetten als een *basket of deplorables*,⁵ zoals Clinton deed met Trump-supporters. Daarmee verzekerde ze zich er niet alleen van dat deze mensen gegarandeerd niet op haar zouden stemmen, ze demonstreerde ook uitermate capabel dat ze het toonbeeld van elitair gedrag is. De gemiddelde populistische partij heeft profijt van dergelijke elitaire politici – de paternalistische leiders die weten wat goed is voor het volk zonder daarbij naar de wensen van het volk te luisteren. De kiezers nemen geen genoegen met de *status quo* en maken drastisch andere keuzes dan de politieke elite van ze gewend is. Of de mensen die nu menen in hun eigenbelang op Trump te hebben gestemd daar daadwerkelijk beter van zullen worden moet nog blijken – de kans is groot dat Trump een groot deel van zijn verkiezingsbeloften niet na zal komen. Wel is zeker dat deze “eigen volk eerst” mentaliteit een gebrek aan solidariteit en gebrek aan respect voor de minderheden demonstreert, terwijl dat respect fundamenteel is voor een rechtstaat: als samenleving zorgt men er zo voor dat ook de gene die het slechtst af is niet hoeft te creperen. In een samenleving zoals Trump die voor zich ziet zijn er mensen, hele bevolkingsgroepen, voor wie er geen plaats is. Mexicanen moeten terug naar Mexico, moslims komen het land niet in. Het afreageren van frustraties van kiezers op andere bevolkingsgroepen is een van de redenen dat die jaren '30 stank voor sommigen zo duidelijk lijkt. Menigeen die de vergelijking maakt tussen fascist en/of nationaalsocialisten en Trump wordt echter virtueel gelyncht. Dat er onder Trump supporters KKK-leden zijn of tijdens een etentje *Sieg Heil* saluten maken en ‘Heil Trump’ roepen wordt daarbij buiten beschouwing gelaten,⁶ omdat de meerderheid van zijn achterban zo degelijk is. Ze denken nu gewoon even alleen aan zichzelf. Het is jammer dat dit nodig is, en dat er in de

hier!

van Amerika

Marthe Goudsmit

Verenigde Staten geen sprake van een samenleving lijkt te zijn die zowel voor de degelijke Trump-stemmers als voor de door Trump veroordeelde bevolkingsgroepen een prettige kan zijn om in te leven.

Een groot deel van de kiezers stemde ondanks (of juist dankzij) alles op Trump. Geen meerderheid, die ging naar Clinton, maar genoeg stemmen om ervan uit te gaan dat Trump de steun van 270 kiesmannen zal krijgen op 19 december. De Amerikaanse verkiezingen zijn niet definitief afgelopen totdat de kiesmannen hun stem hebben uitgebracht. Deze kiesmannen, die zich verzamelen in het *Electoral College* zijn in principe gebonden aan de meerderheid van de stemmen van hun staat, al bestaat er zoiets als een *faithless elector*. Dit is een *elector* die (in het ergste geval op straffe van een boete) afwijkt van de meerderheid van de stemmen in zijn staat. Het *Electoral College* bestaat vanwege een diepgeworteld wantrouwen jegens de democratie aan de zijde van de *framers* van de Amerikaanse grondwet: zij vreesden dat het volk niet toevertrouwd kon worden een verstandige keuze te maken ten aanzien van de te verkiezen president. De daadwerkelijke keuze voor de nieuwe president wordt daarom aan de *electors* overgelaten: er zijn 538 *electors*, en de nieuwe president heeft de steun van 270 daarvan

nodig. Hamilton schrijft daarover “*It was [...] desirable, that the immediate election should be made by men most capable of analyzing the qualities adapted to the station, and acting under circumstances favorable to deliberation, and to a judicious combination of all the reasons and inducements which were proper to govern their choice. A small number of persons, selected by their fellow-citizens from the general mass, will be most likely to possess the information and discernment requisite to such complicated investigations.*”⁷ De Verenigde Staten, die zo gehecht zijn aan hun democratie, kennen in dit opzicht dus eerder een aristocratie. Hamilton licht de keuze voor een *Electoral College* verder toe: “*It was also peculiarly desirable to afford as little opportunity as possible to tumult and disorder.*”⁸ Dit alles om ervoor te zorgen “*that the office of President will never fall to the lot of any man who is not in an eminent degree endowed with the requisite qualifications.*”⁹ De kandidaat die *tumult* en *disorder* veroorzaakt en ongekwalificeerd is, moet worden tegengehouden. Sommigen zien nu dan ook een taak weggelegd voor het *College* om Trump tegen te houden, de enige kandidaat die nog nooit een politieke functie vervuld heeft, niet weet wat hij moet doen voordat hij zijn intrek in het Witte Huis kan nemen en behoorlijk wat chaos veroorzaakt heeft. Hoewel er in de geschiedenis van Amerikaanse presidentsverkiezingen 157 *faithless electors* zijn geweest (71 daarvan wijzigden hun stem omdat “hun” kandidaat in de tussentijd overleden was) hebben deze *electors* nog nooit de initiële uitslag van de verkiezingen gewijzigd.¹¹ De geluiden die nu opgaan om dat in dit geval wel te doen¹² zullen waarschijnlijk voor niets zijn, ook al is het *Electoral College* in principe bedoeld voor een situatie zoals deze. Twee *electors* hebben het zichzelf tot taak gesteld om ervoor te zorgen dat het *College* een ander dan Trump tot president verkiest: “*We’re trying to be that ‘break in case of emergency’ fire hose that’s gotten dusty over the last 200 years, [...] This is an emergency.*”¹³ Het argument dat deze twee *electors* gebruiken is dat, hoewel het bij andere verkiezingen altijd gegaan is zoals er gestemd werd, “*this isn’t like every other election in history – and thus electors should feel empowered to break tradition.*”¹⁴ Het heeft weinig kans van slagen. Desondanks gaat deze campagne door: “*The biggest criticism we’ve gotten so far,*” Baca said, “*is along the lines of, ‘The people have spoken, why don’t you go with the people?’ But if we did that, then Clinton would be the president,*” because of her substantial, growing lead in the popular vote. “*The Constitution is quite clear about what our job is,*” Baca said, “*and that it’s our decision at the end of the day.*”¹⁵ Overigens zetten deze *electors* in op een *andere* (nader te bepalen) Republikeinse kandidaat, en niet noodzakelijkerwijs op Clinton (ze zijn er immers niet om naar de stem van het volk te luisteren).

Johan Franklin via Twitter

Ook wordt er gesproken over de kans dat er een afzettingprocedure tegen Trump wordt ingesteld tijdens zijn presidentschap. Daarbij wordt verwezen naar de frauduleuze *Trump University* en de belastingontduiking door de *Trump Foundation* als grond voor een potentiële afzetting.¹⁶ Er is echter nog nooit een president van de Verenigde Staten afgezet onder de *impeachment* procedure (Nixon hield bijvoorbeeld de eer aan zichzelf en trad af).¹⁷ De kans dat Trump wordt afgezet is aanwezig, en hoewel het de eerste keer is dat het voor zou komen, is de kans dat Trump wordt afgezet volgens sommigen zelfs bijzonder reëel.¹⁸

Misschien stemt het *Electoral College* dus anders dan ze zouden moeten doen volgens de stemmen van hun achterban. Dat is onwaarschijnlijk. Misschien wordt Trump afgezet. Dat is ook eerder onwaarschijnlijk. Wat waarschijnlijk is, is dat de Verenigde Staten, en daarmee de rest van de wereld, de komende vier jaar met Donald Trump opgezadeld zitten. Trump, die zich ooit uitsprak tegen het *Electoral College*, heeft een goede kans de 45e president van de Verenigde Staten te worden dankzij dat *College*.

“Erst kommt das fressen, und dan kommt die Moral”

In “*the land of the free and the home of the brave*” is dan ook een man tot president verkozen die zijn politieke opponenten wil (of wilde) vervolgen,¹⁹ de pers toegang weigert²⁰ en grote problemen heeft met protesten gericht tegen zijn persoon.²¹ Duitsland kan meepraten over het wijzigen van de tekst van je volkslied wanneer de tekst achteraf toch een beetje te schrijnend geworden is – het trotse Amerika laat zich van zijn slechtste kant zien als ze weigeren een kandidaat tegen te houden die tegen zoveel van hun gevierde vrijheden ingaat. Het is waarschijnlijk te laat om te voorkomen dat Trump de macht in een van de machtigste staten ter wereld krijgt. Voor Europa is het nu echter tijd om Amerika los te laten als ons grote voorbeeld. Europa dreigt dezelfde kant op te gaan als de VS. Het populisme, met fascistische trekken, trekt over de westerse samenleving. Wellicht is de geschiedenis op Europese bodem beter voor het geheugen. De kans is echter groot dat er, met de aanstaande verkiezingen in Oostenrijk, Frankrijk, Nederland enz. door heel Europa populistische partijen aan de macht komen, waardoor een terugkeer naar het fascisme steeds minder onwaarschijnlijk is. Wie dat wil voorkomen moet ervoor zorgen dat hij van zijn elitaire voetstuk klimt en zorgt dat de bevolking zich gehoord weet – wie tevreden is hoeft niet bang te zijn voor immigranten die banen stelen, meer gelijkheid en anti-discriminatiemaatregelen. Wie zich tekortgedaan voelt, is geneigd om eerst aan zichzelf te denken. “*Erst kommt das fressen, und dan kommt die Moral*”.²² Een gebrek aan respect heeft echter nog nooit tot mooie resultaten geleid. Tijd voor onze westerse samenlevingen

om een emmer en een dweil ter hand te nemen, en zo te voorkomen dat die penetrante jaren ’30 lucht zich verder verspreidt. **N**

1. Jan-Peter Balkenende schreef in 2010 aan de kamer “Als je met de inzichten van nu terug zou kijken, denk ik dat je het anders zou hebben gedaan.”; zie: ‘Kabinetscrisis na brief afgewend’, *NRC Handelsblad*, 14 januari 2010.
2. Jeremy Diamond, ‘Donald Trump: Ban all Muslim travel to U.S.’, *CNN*, 8 december 2015; Trip Gabriel, ‘Donald Trump Says He’d ‘Absolutely’ Require Muslims to Register’, *The New York Times*, 20 november 2015.
3. Rupert Neate, ‘Donald Trump doubles down on Mexico ‘rapists’ comments despite outrage’, *The Guardian*, 2 juli 2015.
4. David A. Fahrenthold, ‘Trump recorded having extremely lewd conversation about women in 2005’, *The Washington Post*, 8 oktober 2016.
5. Charles M. Blow, ‘About the ‘Basket of Deplorables’’, *The New York Times*, 12 september 2016.
6. Peter Holley, ‘KKK’s official newspaper supports Donald Trump for president’, *The Washington Post*, 1 november 2016.; Justin W. Moyer, ‘D.C. restaurant apologizes after hosting alt-right dinner with ‘Sieg Heil salute’’, *The Washington Post*, 21 november 2016.; Ben van Raaij, ‘Trump neemt afstand van extreemrechtse groepering die Hitlergroet maakt’, *De Volkskrant*, 22 november 2016.
7. A. Hamilton, *The Federalist Papers*, No. 68: The view of the constitution of the President continued in relation to the mode of appointment.
8. *Ibid.*
9. *Ibid.*
10. Daniel W. Drezner, ‘The Dilemma of serving in a Trump administration’, *The Washington Post*, 14 november 2016.
11. Faithless electors, FairVote.org.
12. Een petitie op Change.org heeft inmiddels 4,5 miljoen handtekeningen: “Electoral College: Make Hillary Clinton President on December 19”.
13. Lilly O’Donnell, ‘Meet the ‘Hamilton Electors’ Hoping for an Electoral College Revolt’, *The Atlantic*, 21 November 2016.
14. *Ibid.*
15. *Ibid.*
16. Adam Liptak, ‘Donald Trump’s Business Dealings Test a Constitutional Limit’, *The New York Times*, 21 November 2016.; David A. Fahrenthold, ‘Trump Foundation admits to violating ban on ‘self-dealing,’ new filing to IRS shows’, *The Washington Post*, 22 november 2016.
17. Tom Murse, ‘List of Presidents Who Were Impeached’, uspolitics.about.com, 19 oktober 2016.
18. Leinz Vales, ‘Professor predicted Trump win, says he will be impeached’, *CNN*, 16 november 2016.; James Moore, ‘Odds on Donald Trump being impeached shorten amid flurry of bets on President-elect not serving full term’, *The Independent*, 21 november 2016.
19. Eric Lichtblau, ‘Trump Camp Refuses to Close Door on Campaign Pledge to ‘Lock Her Up’’, *The New York Times*, 12 november 2016.
20. Kathleen Hennessey, ‘Donald Trump blocks press access, in defiance of long standing practices’, *The Independent*, 11 november 2016.
21. Bryan Logan, ‘Donald Trump says protests against him are ‘incited by the media,’ calls them ‘very unfair’’, *Business Insider*, 11 november 2016.
22. Vrij vertaald: Eerst komt het vreten, daarna de moraal. Uit: Betolt Brecht, *Die Dreigroschenoper*.

NOVUM ZOEKT REDACTIELEDEN!
MEER INFO EN MEER NOVUM
VIND JE OP ONZE WEBSITE
WWW.NOVUMMAGAZINE.NL

NOVUM

MAGAZINE DER
 JURIDISCHE FACULTEIT
 UNIVERSITEIT LEIDEN

JAARGANG 37
 NUMMER 6

novummagazine.nl

**Één op de vijf hoogleraren aan de Leidse
 rechtenfaculteit is vrouw:**

**108 hoogleraren, en slechts 22 is vrouw. Het is bagger gesteld met
 kansen voor vrouwen in de wetenschap, en verbetering is traag**

**Over de man/vrouw verhouding aan de Leidse rechtenfaculteit,
 de ontwikkelingen sinds 2001 en de toekomstperspectieven.**

**OOK IN DEZE
 NOVUM:**

In gesprek met
 Frederic ("Fred")
 Borch, voormalig
 hoofdaanklager op
 Guantánamo Bay

De strijd om het
 Hooggerechtshof
 en de tegenstrijdige
 insteek van de
 Republikeinen

Langer stilstaan bij
 bepaalde kwesties?
 Recensie: De Deal

Het EU-rechtelijke
 verdedigings-beginsel
 en de Nederlandse
 fiscale rechtsorde:
 eerst horen, dan
 heffen?

Column Andreas
 Kinneging: Leve de
 democratie! Of toch
 niet?

Boekenproject:
 Homerus, De Odyssee

De juridische
 (r)evolutie

Witty stuff - de
 normativiteit van
 noodzakelijkheid

Universiteit Leiden

Hoogleraar Encyclopedie en Filosofie van het Recht Paul Cliteur trad op als getuigdeskundige in het proces-Wilders. Voor de decembereditie ging Novum met hem in gesprek over zijn ondervraging, het proces en zijn nieuwe boek, dat gaat over de vervolging van religiekritiek en vreemdelingenvrees.

Heb je lang na moeten denken over de keuze om te getuigen in dit proces?

Nee, ik wist meteen dat ik het moest doen. Een belangrijke overweging was dat ik het over vijf of tien jaar enorm slap zou vinden als ik het *niet* had gedaan. Ook hoorde ik dat vele deskundigen (vooral criminologen met veel kennis over Marokkaanse jeugdcriminaliteit) *niet* wilden getuigen. Belangrijkste overweging was dat verschillende anderen die ook gevraagd waren bij mij kwamen informeren. En dan kwamen de verhalen over hun loopbaan die schade zou kunnen ondervinden. Hoe zou het worden gepercipieerd aan de universiteit waaraan zij werkten, enzovoorts. Ik bedacht toen: ik ben 61, ik hoef geen carrière meer te maken. Misschien ben ik naïef, maar ik dacht “ik kan het me wel veroorloven”. Ik word hoogstens een beetje impopulair.

“Dit is geen ‘mening’, of simpelweg ‘mijn interpretatie.’ Onderbouwde statements kunnen evengoed wetenschappelijk en waardevol zijn.”

Wat zijn de risico's die zo'n wetenschapper loopt?

Je wordt niet gevraagd voor staatscommissies. Je draait niet mee in het Haagse circuit. Maar ach, laat ik eerlijk zijn: dat interesseert mij sowieso niet. Waar ik mijn tijd aan wil besteden is aan belangrijke wetenschappelijke projecten, zoals een bijdrage aan *The Oxford Handboek of Secularism*, waarin ik een artikel heb geschreven. Ik beleef ook enorm veel genoegen aan het boek *The Fall and Rise of Blasphemy Law* dat ik samen met Tom Herrenberg heb geredigeerd en dat net bij Leiden University Press is uitgekomen. Met een voorwoord van Flemming Rose die de Deense cartoons heeft gepubliceerd en met een mooie aanbeveling van Alan Dershowitz van Harvard Law School op de achterflap. Dáárvoor ben ik de wetenschap in gegaan. Maar ik ga uit van een kritische rechtswetenschap. Ik formuleer normatieve standpunten die gedragen

zijn door valide argumenten. Dit is geen ‘mening’, of simpelweg ‘mijn interpretatie.’ Onderbouwde statements kunnen evengoed wetenschappelijk en waardevol zijn.

“Het meest bizarre was nog de griffier. Die zat voortdurend een soort verbijstering uit te stralen bij elk antwoord dat ik gaf.”

Je moet in de wetenschap eigenlijk iets *ontdekken*. Je moet zien dat er iets fout is, aangeven hoe het verbeterd kan worden en die opvatting verdedigen tegen kritiek. Als je *Wissenschaft als Beruf* (Weber) hebt gekozen, dan moet je denken en handelen zoals ik hier nu aangeef. Als je je taak als wetenschapper serieus neemt *dan kan je niet anders* dan van tijd tot tijd zeggen dat iets heel anders moet. Dit soort wetenschap betekent dus ook dat een wetenschapper een vrijdenker moet zijn. En je bent, als je tenminste in de sociale wetenschappen of de rechtswetenschap zit, in zekere zin ook een sociaal hervormer. Je constateert een misstand op het terrein van het strafrecht of staatsrecht en je wilt die veranderd hebben. Er is een bekende quote die aan verschillende mensen wordt toegeschreven die luidt: “*The only thing necessary for the triumph of evil is for good men to do nothing*”.

BARDOT FALLACI HOUELLEBECQ WILDERS

GERECHTELIJKE VERVOLGING VAN
RELIGIEKRITIEK EN VREEMDELINGENVREES

PAUL CLITEUR

UITGEVERIJ DE BLAUWE TIJGER

Na de ondervraging door rechter van Rens leek er even een verzoening te hebben plaatsgevonden tussen jou en haar, waarbij zij nog benadrukte dat zij je wetenschappelijke deskundigheid niet in twijfel trok. Had je verwacht dat jouw ondervraging tot een wrakingspoging zou leiden?

Het was even zoeken welke houding ik zou aannemen. In het begin dacht ik: “ook een beetje toegeven, niet er vol in”. De officier moet ook doen wat hij moet doen. Maar geleidelijk aan werd mij duidelijk dat waar ik over sprak voor de rechters volkomen vreemd was. Het meest bizarre was nog de griffier. Die zat voortdurend een soort verbijstering uit te stralen bij elk antwoord dat ik gaf. Ik vond de voorzitter nog het meest welwillend. Maar rechter Van Rens heeft naar mijn idee drie fouten gemaakt: Allereerst, zij had zich vóór het proces Wilders II, namelijk op maandag 17 augustus 2015, op de televisie uitgelaten over de zaak Wilders I. Dat gebeurde in het programma *Kijken in de ziel*. Ten tweede had zij toch geaccepteerd op de zaak Wilders II te gaan zitten. Dat was een tweede fout. Ten derde, toen zij gewraakt werd door advocaat Knoops had zij de kans zich terug te trekken, maar dat deed zij niet. Ze deed dat niet hoewel ze toegaf de jurisprudentie verkeerd te hebben geïnterpreteerd. Eigenlijk was haar ondervraging van mij nog het minste probleem. Ik denk dat advocaat Knoops ook heeft gewraakt omdat dit de druppel was die de emmer deed overlopen.

Voor het aanzien van de rechterlijke macht is dit niet goed. Dat was de opstelling van rechter Moors in Wilders I ook al niet en nu, in Wilders II, gaat het weer fout. Ik begrijp dat eerlijk gezegd niet. Het moet toch heel eenvoudig zijn rechters te vinden die zich niet over Wilders hebben uitgelaten?

“Ik begrijp dat eerlijk gezegd niet. Het moet toch heel eenvoudig zijn rechters te vinden die zich niet over Wilders hebben uitgelaten?”

Overigens lieten ook andere rechters in het programma *Kijken in de ziel* zich uit over de wraking in Wilders I. Slechts één rechter gaf aan dat hij daarop geen commentaar wilde geven (Jurien Bade). De andere rechters, ook Van Rens, voelden zich minder geremd. Maar die andere rechters lieten zich dan weer niet benoemen in de zaak Wilders II. Van Rens deed dat wel. Dat vond ik jammer.

Waarom een rechter op de zaak zetten die iets hoogst ongebruikelijks heeft gedaan: op de televisie commentaar leveren op Wilders en de PVV? Ik ben de ouderwetse opvatting toegedaan dat “transparantie” betekent dat rechters hun vonnissen goed moeten motiveren. Maar zij moeten *niet* op de tv verschijnen of columns in kranten schrijven. We moeten terug naar klassieke opvattingen over onafhankelijkheid en onpartijdigheid die in onbruik zijn geraakt. Het autonoom worden van de rechter is geen onvermijdelijk proces. Je kunt dit controleren en er weerstand aan bieden. Rechters hebben zichzelf in de gevarezone gebracht door zich in de publieke media en opinie te begeven.

Vond je het een terechte stap van Knoops?

Ja, hoewel ik mij persoonlijk niet tekort gedaan voelde. Ik kan wel een robbertje vechten aan. Interessant is nu dat de rechtbank een nieuw onderscheid heeft geïntroduceerd, namelijk tussen actief en stoicijns ondervragen. Die van mij zou actief zijn. Ik vind dat prima, maar ik denk alleen dat door activistisch ondervragen de rechtbank niet mij maar zichzelf in de problemen brengt. Je kunt dan gewoon niet de onafhankelijkheid en onpartijdigheid handhaven. Die is nu het kind van de rekening.

En vond je het een strategische stap?

Dat was het ook, maar ik geloof ook dat de verontwaardiging van advocaat Knoops authentiek was. Ik heb hem leren kennen als een zeer integere man. Hij heeft de rechterlijke macht hoog zitten. Voor hem is dit ook een ontzuisterende ervaring.

Wat vond je van het oordeel van de wrakingskamer?

Het vervelende is dat het deel van mijn ondervraging waarop de wraking is gebaseerd nergens meer terug te zien is. Wat nu op YouTube staat is alleen het eerste deel van mijn getuigenis. Het tweede deel is wel gelivestreamed, maar dat wordt niet vrijgegeven. Het grote publiek is dus aangewezen op de verslagen door journalisten die aanwezig waren ter zitting. Die verslagen verschillen enorm. Ik heb dus ook veel geleerd over de journalistiek. En het vreemde is dan dat je de meest adequate weergave vindt bij media als nu.nl en dat de slordige weergave (immers vermengd met eigen meningen van de journalist) te vinden zijn in de kwaliteitskranten.

Er is in het verhoor gesproken over de verantwoordelijkheid van de politicus als het gaat om het doen van uitingen. Volgens u is daar geen juridische grondslag voor. Waar komt het idee vandaan dat een politicus een dergelijke verantwoordelijkheid zou hebben?

De gedachte is: een politicus heeft veel meer zendtijd dan een gewone sterveling. Hij moet zich dus extra voorzichtig uitdrukken. Wat men niet ziet, is dat Wilders denkt dat hij een missie heeft, een boodschap, die eenvoudigweg anders is dan die van de anderen. Voor Wilders geldt: ik zie iets dat zij over het hoofd zien. Mijn speciale verantwoordelijkheid is het om dit te zeggen. Bovendien ik ben ook de enige die het *kan* zeggen, want ik word beveiligd. Wat critici van Wilders zien als “racisme” of “kwetsen om te kwetsen” ziet hij (en zijn aanhang) als het nemen van verantwoordelijkheid.

“Wat critici van Wilders zien als “racisme” of “kwetsen om te kwetsen” ziet hij als het nemen van verantwoordelijkheid.”

Wat denkt u dat de gevolgen zullen zijn van een veroordeling?

Ik vrees dat de gevolgen worden onderschat. Dit kan ook verkeerd uitpakken voor de rechterlijke macht. Als Wilders veroordeeld wordt, zou dat denk ik ook grote schrik veroorzaken bij politici. Ik ben wel zo hoopvol om te denken dat ze zullen proberen de wetgeving aan te passen om verdere veroordeling te voorkomen. De veroordeling van Wilders is een gevaar voor iedereen. Andere politici zullen om dezelfde redenen kunnen worden vervolgd. Daarom eindig ik mijn boek *Bardot, Fallaci, Houellebecq en Wilders* ook met een oproep aan de politiek: “Het is niet zo dat u terroristen hebt, omdat u Wilders hebt, u hebt Wilders vanwege de terroristen. Wilders is een creatie van het politiek correcte denken in een tijd van theoterrorisme. Hij is er zolang u er bent.”

Getuigt de Wilders-zaak in jouw ogen van een incident of precedent?

In mijn Bardot-boek probeer ik ook te laten zien dat meer van dit soort processen worden gevoerd. Bardot is al vijf keer vervolgd.

Wat is het meest in het oog springende verband tussen de vier gevallen die je bespreekt in je boek?

Het gaat om juridische vervolging voor religiekritiek (kritiek op de islam) en vreemdelingenvrees. Dat laatste woord hanteer ik in plaats van vreemdelingenhaat, omdat xenofobie letterlijk vreemdelingenvrees is. Ik vind dat mensen zich de vraag moeten stellen of iemand die iets vreest het ook moet haten. Ik denk van niet. Ik

vind dat het woord “haat” veel te gemakkelijk wordt gebruikt. Na het Verdrag van New York is er door veel Europese staten uitvoering gegeven aan het uitbannen van rassendiscriminatie. Dit heeft in een aantal landen geleid tot het verbieden van ‘racistische’ opmerkingen. In Frankrijk bijvoorbeeld geldt dat ook uitspraken over nationaliteit tot vervolging kunnen leiden. Ik refereer altijd graag aan een uitspraak van Karel van het Reve, die in onze faculty club aan de muur hangt: “Ik geloof niet dat je meningen effectief kunt bestrijden door de uiting ervan te verbieden.” Deze uitspraken zouden in het publieke debat de strijd met elkaar aan moeten gaan. De Nederlandse wetgever heeft bewust besloten om ‘nationaliteit’ niet in de Nederlandse wet op te nemen. We moeten onze eigen lijn blijven volgen en vasthouden aan restrictieve interpretatie.

“Ik vind dat mensen zich de vraag moeten stellen of iemand die iets vreest het ook moet haten. Ik denk van niet.”

Je hebt gezegd dat de Hoge Raad het criterium van ‘onverdraagzaamheid’ gebruikt om vrijheid van meningsuiting in te perken. Welke invloed heeft dit op de Wilders-zaak?

Ja, de Hoge Raad heeft het begrip onverdraagzaamheid geïntroduceerd als *aanvulling* op de bestaande wettelijke criteria, namelijk: aanzetten tot haat, aanzetten tot discriminatie, aanzetten tot gewelddadig optreden en groepsbelediging. Het is een zeer duistere redenering die de Hoge Raad presenteert in de uitspraak over de Amsterdamse politicus Delano Felter. Een paar problemen. 1. De Hoge Raad had dit aan de wetgever moeten overlaten. 2. Als de Hoge Raad het al doet, dan kan het onverdraagzaamheids criterium niet worden toegepast op de minder-uitspraken van Wilders want die zijn gedaan vóór het arrest van de Hoge Raad. Ik was verbijsterd toen ik in NRC Handelsblad las dat door de zaak Felter de zaak Wilders II heel anders kwam te liggen. Dat werd ook gezegd door hoogleraar Henny Sackers uit Nijmegen. Kennelijk denkt men dat recht met terugwerkende kracht kan worden toegepast. Heel bizar.

“Kennelijk denkt men dat recht met terugwerkende kracht kan worden toegepast. Heel bizar.”

Je refereerde in het verhoor aan verschillende lijnen die de rechtspraak volgt als het gaat om de grenzen van vrijheid van meningsuiting. Waarom zijn rechterlijke instanties zo verdeeld over dit onderwerp?

Er is geen consensus in de wereld over deze kwestie en die is er ook niet in de jurisprudentie van rechterlijke

instanties. Je hebt enerzijds Handyside (1976), maar anderzijds Otto Preminger (1994). Wat ik heb geprobeerd duidelijk te maken aan de rechtbank is dat zij nog steeds kunnen kiezen voor Handyside. Tijdens mijn getuigenis werd mij duidelijk hoe naïef sommige mensen met het recht omgaan. Juristen denken gewoon: er zijn toch wel rechterlijke uitspraken te vinden die een veroordeling rechtvaardigen? Natuurlijk zijn die er. Maar er zijn ook rechterlijke uitspraken te vinden die dat *niet* rechtvaardigen. De rechters zullen dus diep moeten gaan nadenken over grotere vraagstukken waar het vak encyclopedie van de rechtswetenschap over gaat. Hoe zit het met de machtscheiding? Wat is de betekenis van vrijheid van expressie voor een politicus? Is het fair en verstandig een politicus te bestraffen voor uitingen waarvoor hij al tot voorwerp van geweld is verklaard door wat ik noem het internationaal islamistisch theoterrorisme. Ik moet zeggen dat ik er wel genoeg aan beleefd heb dat allemaal uiteen te zetten.

“Juristen denken gewoon: er zijn toch wel rechterlijke uitspraken te vinden die een veroordeling rechtvaardigen? Natuurlijk zijn die er. Maar er zijn ook rechterlijke uitspraken te vinden die dat niet rechtvaardigen.”

Deze maand vindt er op het Kamerlingh Onnes gebouw een debat plaats tussen Paul Cliteur en Meindert Fennema over het proces. Dinsdag 20 december, van 19 tot 21 uur in de Lorentzsaal (A144).

Paul Cliteur is hoogleraar encyclopedie van de rechtswetenschap. Onlangs verscheen van hem: *The Fall and Rise of Blasphemy Law* (in samenwerking met Tom Herrenberg) *Bardot, Fallaci, Honellebecq en Wilders: de juridische vervolging van religiekritiek en vreemdelingenvrees* **N**

Over inlichtingenuitwisseling

Staatssecretaris Eric Wiebes van Financiën heeft enkele maanden geleden het wetsvoorstel ‘uitwisseling inlichtingen over rulings’ voorgelegd aan de Tweede Kamer. Met dit wetsvoorstel wenst de staatssecretaris richtlijn 2015/2376/EU in de Wet op de internationale bijstandsverlening bij de heffing van belastingen (WIB) te implementeren. Deze wet regelt in essentie de uitwisseling van inlichtingen over rulings tussen Europese lidstaten. In combinatie met bilaterale belastingverdragen overeenkomstig de OESO-richtlijnen heeft dit wetsvoorstel tot hoofddoel een grotere mate van harmonisatie en transparantie binnen internationale fiscale vestigingsklimaten te bewerkstelligen.¹

In deze bijdrage zal aandacht worden besteed aan inlichtingenuitwisseling van tax rulings in het algemeen en zal kort worden stilgestaan bij een aantal kanttekeningen geplaatst door de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs (de NOB). Vervolgens zal het handelen van de Nederlandse belastingautoriteit, de belastingdienst, ten aanzien van dit wetsvoorstel en mogelijke kritiekpunten onder de loep worden genomen. Tot slot zal afgesloten worden met een antwoord op de vraag in hoeverre de belastingdienst effectief handelt in het kader van dit wetsvoorstel en of de belastingplichtige daardoor de dupe van wordt.

“Binnen de interne markt heerst er nog sterke onduidelijkheid en onzekerheid bij zowel de belastingautoriteiten als belastingplichtigen.”

Automatische uitwisseling

Het automatisch uitwisselen van inlichtingen over grensoverschrijdende rulings en verrekenprijfsafspraken is niet nieuw. Sterker nog, op grond artikel 26 in het OESO-Modelverdrag is uitwisseling van relevante inlichtingen onder belastingautoriteiten reeds geformuleerd. Binnen de interne markt heerst er echter nog sterke onduidelijkheid en onzekerheid bij zowel de belastingautoriteiten als belastingplichtigen. De richtlijn van de Raad van 8 december 2015 probeert daarom, in lijn met de OESO-richtlijnen, een *‘level playing field’* te creëren tussen Nederland en andere EU-lidstaten die ook tax rulings afgeven of reeds hebben afgegeven. Deze fiscale transparantie komt de nationale belastingautoriteit en de belastingplichtige ten goede en zorgt voor rechtszekerheid bij uiteindelijke implementatie binnen nationale wetgeving van een EU-lidstaat.

De vraag rijst of de richtlijn correct is geïmplementeerd in het wetsvoorstel. Volgens de NOB is dit zeker het geval, maar er kleven desalniettemin nog een aantal aandachtspunten aan het voorstel. Zo stelt de NOB dat de essentie van de richtlijn is om “staten te weerhouden afspraken met belastingplichtigen te maken (en hen daarop te controleren) welke schadelijk zijn volgens internationale normen”.² Het is daarom essentieel dat de regering bekijkt hoe andere lidstaten de richtlijn hebben geïmplementeerd en in hoeverre zij zich hieraan houden in relatie tot het doel en de strekking ervan. Deze fiscale transparantie dient volgens de NOB derhalve op grond van wederkerigheid plaats te vinden.

“De vraag rijst of de richtlijn correct is geïmplementeerd in het wetsvoorstel. Volgens de NOB is dit zeker het geval, maar er kleven desalniettemin nog een aantal aandachtspunten aan het voorstel.”

Deze transparantie heeft tevens de potentie een gebrek aan rechtsbescherming voor de belastingplichtige met zich mee te brengen. De NOB stelt dat de intensivering van de stroom grensoverschrijdende informatie over tax rulings de belangen van goedwillende belastingplichtigen daarom niet mag schaden. Een punt van grote zorg hierbij is het risico van incorrecte informatie bij automatische uitwisseling van inlichtingen. De belastingplichtige kan niet via directe route enige vorm van rechtsbescherming invoeren tegen de belastingautoriteit in het land waaruit incorrecte informatie is verschaft. De belastingplichtige heeft bovendien geen enkel inzicht in de informatie die binnen de EU wordt verstrekt in het zogenaamde CCN-netwerk, een door de Europese Commissie opgezette netwerk voor elektronische (informatie)verkeer tussen onder meer bevoegde Europese (belasting)autoriteiten.

“Een punt van grote zorg is het risico van incorrecte informatie bij automatische uitwisseling van inlichtingen. De belastingplichtige kan niet via directe route enige vorm van rechtsbescherming invoeren tegen de belastingautoriteit in het land waaruit incorrecte informatie is verschaft.”

belastingdienst?

van tax rulings

Mohammad Sharifi

Aan de andere kant van het spectrum rijst de vraag of deze correcte implementatie van de richtlijn, en met name de automatische uitwisseling van inlichtingen, daadwerkelijk zorgwekkend moet worden geacht voor de rechtsbescherming van de (goedwillende) belastingplichtige. Weliswaar fungeert deze automatische stroom van inlichtingenuitwisseling buiten de betrokken belastingplichtige om, maar daar blijft het ook bij. Wanneer de nationale belastingautoriteit een aanslag oplegt, zal de belastingplichtige wel in staat zijn om kennis te kunnen nemen van alle relevante, al dan niet correcte, informatie betreffende de in het verleden afgesloten maar nog geldige *tax rulings*.³ Bovendien implementeert de Nederlandse wetgever de richtlijn niet voor het mkb. Hiermee wordt er geopteerd voor een uitzonderingsmogelijkheid binnen de richtlijn. Er zullen zo geen inlichtingen over bestaande tax rulings (en verrekenprijzafspraken) van bedrijven met een jaarlijkse netto groepsomzet van minder dan 40 miljoen euro worden uitgewisseld tenzij deze zich hoofdzakelijk bezighouden met financiële of investeringsactiviteiten. Kortom, deze toegestane strikte interpretatie van de richtlijn leidt tot een gewenste administratieve lastenverlichting voor het mkb dat vaak geen aparte fiscale afdeling kent.

“De toegestane strikte interpretatie van de richtlijn leidt tot een gewenste administratieve lastenverlichting voor het mkb dat vaak geen aparte fiscale afdeling kent.”

Fiscus en belastingplichtige

In beginsel rust de verplichting om inlichtingen uit te wisselen op de belastingautoriteiten van de verschillende EU-lidstaten en niet op de belastingplichtigen zelf. Voor de belastingdienst is dit echter onvoldoende reden om deze verplichting niet met de belastingplichtige te delen. De belastingdienst is namelijk reeds gestart met het versturen van een zogenaamd ‘exchange tax rulings-formulier’ aan belastingplichtigen. Het formulier omvat slechts een verzoek van de fiscus naar de betrokken belastingadviseur om het ingevuld te retourneren. Het betreft dus géén verplichting: in de situatie dat het formulier namelijk niet wordt geretourneerd, zal de inspecteur zelf het initiatief moeten nemen om de gegevens te verzamelen.

Hoewel dit formulier een vrijwillige dimensie heeft, zorgt het voor enige onduidelijkheid binnen de relatie belastingdienst en belastingplichtige. Want wat gebeurt er

als men het formulier niet invult en terugstuurt naar de fiscus? Wellicht maakt de inspecteur wel fouten die later administratief bezien tijdrovend kunnen zijn en simpelweg duur uitpakken voor zowel fiscus als belastingplichtige; vooral nu inlichtingen automatisch worden uitgewisseld tussen de bevoegde autoriteiten. Daarnaast is het tevens een mogelijkheid dat de belastingdienst meer tijd steekt in het informeren van belastingplichtige ten aanzien van de benodigde informatie. Een simpel voorbeeld hierbij is dat formulieren alvast ingevuld naar de belastingplichtige worden verzonden om eventuele onjuistheden en/of gebreken vroegtijdig te constateren.

“Het betreft géén verplichting: in de situatie dat het formulier namelijk niet wordt geretourneerd, zal de inspecteur zelf het initiatief moeten nemen om de gegevens te verzamelen.”

Conclusie

Enfin, het wetsvoorstel van de staatsecretaris is in essentie een goede stap in de goede richting: fiscale transparantie bij eerder afgegeven en nog steeds geldige rulings en verrekenprijzafspraken mag worden verwacht binnen de Europese Unie. En hoewel de EU-richtlijn een paar technische verschillen kent met OESO-afspraken, zijn beiden juridische wegen wenselijk. De houding van de belastingdienst daarentegen kan wel scherper worden. Om simpelweg de belastingplichtige een formulier te laten invullen wekt sterk de schijn op van een relaxte en terughoudende fiscus en dat is zorgwekkend. Het zou de belastingdienst goed doen om juist een proactievere houding in te nemen teneinde een gunstige implementatie van de EU-richtlijn, voor in het bijzonder de betrokken belastingplichtigen, ook in de praktijk te verwezenlijken.

N

1. Zie bijvoorbeeld OESO-Modelverdrag
2. Betreft: Commentaar van de Commissie Wetsvoorstellen van de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs inzake de Wet uitwisseling inlichtingen over rulings (34 257)
3. Men denke aan ATR's (Advance Tax Rulings) en APA's (Advance Pricing Agreements).

De nieuwe wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (hierna: wetsvoorstel Wiv)¹ bedreigt het recht op bronbescherming van journalisten. Dit komt met name tot uiting doordat de overheid onder het mom van ‘onderzoeksopdrachtgerichte’ interceptie de mogelijkheid heeft een sleepnet door het dataverkeer te halen. Alle gegevens die als zogeheten ‘bijvangst’ naar binnen worden gehaald (waar bijvoorbeeld relevante gegevens van journalisten tussen kunnen zitten), worden niet beschermd in de nieuwe wet. Dit is opmerkelijk omdat momenteel ook het wetsvoorstel bronbescherming in strafzaken aanhangig is, waarin staat dat communicatiegegevens van journalisten slechts kunnen worden verkregen na machtiging door de rechter-commissaris: er ontstaat op dit vlak dus een discrepantie tussen beide wetten waarvoor geen motivatie is gegeven in het wetsvoorstel Wiv.² Het wetsvoorstel wringt des te meer omdat het advocaten wel meer bescherming biedt betreffende hun bronnen. De Raad van State – in haar advies aangaande het wetsvoorstel³ – en andere groeperingen – die commentaar leverden op het wetsvoorstel bij onder andere de internetconsultatie – uitten op dit punt kritiek.

Dat de bronbescherming van journalisten een groot goed is, is al meerdere malen benadrukt door het Europees Hof van de Rechten van de Mens (hierna: EHRM of het Hof).⁴ Kortgezegd stelde dit Hof dat als journalistieke bronbescherming niet adequaat zou worden geboden, dit zou kunnen resulteren in een *chilling effect*⁵ bij bronnen van journalisten, uit angst voor consequenties.

“Het zou raar zijn als journalisten te pas en te onpas strafrechtelijke bepalingen mochten overtreden in het kader van nieuwsgaring, louter omdat zij journalist zijn. Toch wordt hen wel enige ruimte hiervoor geboden.”

Er zijn gedurende de afgelopen jaren ook andere interessante ontwikkelingen geweest die invloed hebben op de rechtsbescherming van journalisten: ook wanneer het gaat om de manier van nieuwsgaren wordt met een kritisch oog naar de journalist gekeken, wat in principe niet gek is. Het zou raar zijn als journalisten bijvoorbeeld te pas en te onpas strafrechtelijke bepalingen mochten overtreden in het kader van nieuwsgaring, louter omdat zij journalist zijn. Toch wordt hen wel enige ruimte hiervoor geboden, aldus het EHRM. Maar om hoeveel ruimte

gaat het? In welke gevallen mogen zij strafrechtelijke bepalingen overtreden om zo als *public watchdog* onze samenleving op de hoogte te stellen van schandalen die bijvoorbeeld door bewindspersonen worden gepleegd? Uitgangspunt is dat ook journalisten gehouden zijn de strafwet na te leven, maar er zijn bijzondere gevallen – met name vanwege de bijzondere positie van een journalist in een democratische samenleving – waarin dit uitgangspunt uitzondering lijdt. Interessant is dat de rechtbank Midden-Nederland recentelijk oordeelde dat er sprake was van een dergelijk bijzonder geval: het overtreden van strafrechtelijke bepalingen in die specifieke zaak leverde geen onrechtmatige daad op jegens de eiser – een gemeenteraadslid, dat stelde dat door het handelen van een journalist zijn politieke carrière was verwoest. Het maatschappelijk belang bij het aan de kaak stellen van de integriteit van een publiek figuur woog in dat geval zwaarder dan het belang van de eiser.⁶ Over deze zaak later meer.

“Het maatschappelijk belang bij het aan de kaak stellen van de integriteit van een publiek figuur woog zwaarder dan het belang van de eiser.”

In deze bijdrage wordt allereerst kort aandacht besteed aan de bijzondere positie van de journalist, waarna middels een analyse van recente jurisprudentie wordt besproken hoe ver een journalist mag gaan in het overtreden van strafrechtelijke bepalingen voor het benutten van zijn vrijheid van nieuwsgaring ex artikel 10 lid 2 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM).

Voor de pers gelden – gelet op haar functie – bij het verschaffen van informatie andere grenzen dan voor gewone burgers. In het *Sunday Times*-arrest werd al in 1979 de rol van de pers benadrukt met betrekking tot het overbrengen van informatie om zaken aan de kaak te stellen die het algemeen belang raken. Tegelijkertijd werd hierbij ook erkend dat het publiek het recht heeft om die informatie te ontvangen.⁷ Later is aan deze functie de term *public watchdog* gegeven.⁸ Deze term is overigens niet alleen aan journalisten besteed, ook andersoortige waakhonden die bijdragen aan het maatschappelijk debat vallen hieronder: te denken valt bijvoorbeeld een NGO of wetenschappers. In deze bijdrage wordt echter met name ingegaan op de journalist als *public watchdog*. De functie van *public watchdog* betekent niet alleen dat

op uw tellen!

Anna Tsheichvili

journalisten informatie naar buiten mogen brengen op een manier die als sociaal wenselijk wordt gezien, maar ook op een manier die beledigend of choquerend is.¹⁰ Het choqueren en verontrusten door de journalistiek wordt als noodzakelijk beschouwd voor een democratische samenleving, aldus het Hof.¹¹ Nog scherper formuleerde het Hof de taak van de pers in de Lingens-zaak: de pers heeft de taak om zaken in een ander licht te plaatsen en meningen te verspreiden en evenzo heeft het publiek hier recht op.¹² Bij deze persvrijheid is het wel van belang dat de uiting moet bijdragen aan het maatschappelijk debat: het slechts bevredigen van nieuwsgierigheid van het publiek – te denken valt aan roddelbladen – valt hier niet onder (hoewel hier zelfs ook door het EHRM uitzonderingen op zijn gemaakt in gevallen dat door deze “roddelpraat” een bijdrage aan het maatschappelijk debat wordt geleverd)¹³.

“Vanwege de relevante rol van de pers in een democratische samenleving, heeft het EHRM de mogelijkheid open gelaten dat een veroordeling van een journalist in strijd is met artikel 10 lid 2 EVRM, ook al hoort deze zich in beginsel aan de strafwet te houden.”

Vanwege de relevante rol van de pers in een democratische samenleving, heeft het EHRM de mogelijkheid open gelaten dat een veroordeling van een journalist in strijd is met artikel 10 lid 2 EVRM, ook al hoort deze zich aldus in beginsel aan de strafwet te houden. Het is afhankelijk van de specifieke omstandigheden van het geval aan de hand waarvan moet worden beoordeeld of *the interest in the public's being informed outweighs the 'duties and responsibilities' of the press.*¹⁴ Met andere woorden, het Hof oordeelde dat het van belang is dat de pers geopenbaarde informatie van algemeen belang was en dat het publiek er recht op had die informatie te ontvangen. Wel moet dit recht worden afgewogen tegen de ‘plichten en verantwoordelijkheden’ die journalisten hebben op grond van strafrechtelijke bepalingen: 10 EVRM ontslaat journalisten in beginsel niet van de verplichting de strafwet te gehoorzamen.

De Grote Kamer van het EHRM heeft in de zaak *Stoll v. Switzerland* de criteria opgesomd voor de beoordeling van de vraag of een journalist die de strafwet overtreedt door de overheid vervolgd en gestraft moet worden.¹⁵

Het gaat daarbij om de volgende criteria:

- a) de in het geding zijnde belangen;
- b) de beoordeling van de maatregel door de nationale rechters;
- c) het gedrag van klager; en
- d) of de opgelegde sanctie proportioneel is.

Ook al was er voor journalisten door het Hof een mogelijkheid in het leven geroepen om onder bijzondere omstandigheden een strafrechtelijke veroordeling in strijd te achten met artikel 10 EVRM lid 2, heeft ditzelfde Hof een aantal keer geoordeeld dat de journalisten te ver waren gegaan, waarvan een kleine greep in de volgende paragrafen wordt belicht.

Zo oordeelde het EHRM in mei 2011 dat klagers – die als journalist bloot wilden leggen dat in Denemarken illegale vuurwerkhandel door het professionele circuit van import en export werd ondersteund – te ver waren gegaan in hun werkzaamheden om dit te bewerkstelligen. De klagers hadden – gewapend met een verborgen camera – een doos chrysanthemum (niet de bloemen, maar een doos gevaarlijk, illegaal vuurwerk) afgeleverd bij de politie. Zij werden veroordeeld voor het in bezit hebben van dit vuurwerk. Hierbij vond hun beroep op de vrijheid van nieuwsvergaring als rechtvaardigingsgrond voor het plegen van dit strafbare feit geen gehoor bij de Deense rechter. Ook het EHRM zag hierin geen schending van 10 lid 2 EVRM: het betrof volgens het Hof een ernstige overtreding van de vuurwerkwet en het vervoer van het gekochte vuurwerk, door op dit punt ondeskundige journalisten, was zeer risicovol.¹⁶

In 2015 heeft de Grote Kamer van het EHRM (welke bestaat uit zeventien rechters en slechts bij buitengewone zaken uitspraak doet) ook oordeel geveld over een journalist die een strafrechtelijke overtreding had begaan. Hier betrof het een Finse journalist die een bevel van de politie tijdens een demonstratie niet had opgevolgd. De journalist en 85 betogers werden opgepakt, ondanks het feit dat deze journalist zich duidelijk bij de betreffende politieagent had geïdentificeerd, zijnde van de pers. Toch werd de journalist meegenomen naar het politiebureau, alwaar hij voor achttien uur werd vastgehouden. Dit resulteerde in een klacht van de openbare aanklager tegen de journalist voor het niet gehoorzamen van de autoriteiten, waar de Finse rechter de aanklager gelijk in gaf. De rechter legde echter geen straf op: deze achte

het verweer van de journalist verschoonbaar. Geen straf maar wel een strafrechtelijke veroordeling dus, wat op zichzelf een *chilling effect* naar andere journalisten kan uitstralen. De journalist legde zich hierom niet neer bij de uitspraak van de Finse rechter en stapte naar het EHRM. De Grote Kamer deelde het oordeel van de Finse rechter. Het bijzondere bij deze uitspraak is dat dit arrest niet met unanieme stemmen is genomen: vier rechters – waaronder de President van het Hof – kwamen tot een ander oordeel en schreven een zeer kritische *dissenting opinion*:

“(...) a missed opportunity for the Court to reinforce, in line with its consistent case-law, the special nature and importance of the press in providing transparency and accountability for the exercise of governmental power by upholding the rights of journalists to observe public demonstrations or other Article 11 activities effectively and unimpeded, so long as they do not take a direct and active part in hostilities. Recent events in many European countries demonstrate, more than ever, the necessity of safeguarding the fundamental role of the press in obtaining and disseminating to the public information on all aspects of governmental activity. That is, after all, one of the crucial elements of the democratic ideal protected by the European Convention on Human Rights.”

Onder andere deze kritische *dissenting opinion* maakte dit arrest omstreden: het zou toch niet zo ver mogen komen dat de journalistieke vrijheid van nieuwsgaring tijdens demonstraties – wat duidelijk gebeurtenissen zijn die vaak relevant zijn voor het maatschappelijk debat – wordt beperkt? Om te voorkomen dat dit een duidelijke lijn zou vormen in de jurisprudentie van het EHRM omtrent de beperking van 10 lid 2 EVRM bij het overtreden van strafrechtelijke bepalingen, voegden de *dissenting* rechters ook duidelijk aan hun *dissenting opinion* de volgende paragraaf toe, waarin ze benadrukten dat het oordeel in deze zaak is gebaseerd op de bijzondere omstandigheden van het geval:

“(...) this conclusion must be seen on the basis of the particular circumstances of the instant case, due regard being had to the need to avoid any impairment of the media’s “watch-dog” role”.

“In Nederland speelde de zaak van de undercover-journalist Alberto Stegeman, die met een valse KLM-personeelspas het Schipholterrein was binnengekomen om manco’s in het beveiligingssysteem aan te tonen.”

In Nederland speelde in 2011 de zaak van de *undercover*-journalist Alberto Stegeman, die met een valse KLM-personeelspas het Schipholterrein was binnengekomen om manco’s in het beveiligingssysteem aan te tonen. In eerste instantie werd deze door het Hof Amsterdam Stegeman ontslagen van rechtsvervolging.¹⁸ De Hoge Raad

(hierna: HR) oordeelde echter dat bij beoordeling van de toelaatbaarheid van de vervolging en veroordeling van de journalist, vooropgesteld dient te worden dat de journalist te goeder trouw en op grond van een accurate feitelijke basis handelde en betrouwbare en precieze informatie geeft in overeenstemming met de journalistieke ethiek. Verder dient in het bijzonder de ernst van de inbreuk op de rechtsorde door overtreding van de strafrechtelijke norm – gelet op het belang van het geschonden voorschrift – te worden afgewogen tegen het maatschappelijk belang van de door het bewezenverklarde feit voorbereide openbaarmaking, het daadwerkelijke nadeel dat door het bewezenverklarde feit is ontstaan en de mate waarin de openbaarmaking daadwerkelijk op andere wijze had kunnen worden voorbereid. Het oordeel van het hof dat *in casu* veroordeling van de journalist een beperking van het recht op vrije meningsuiting en nieuwsgaring oplevert die niet noodzakelijk is in een democratische samenleving, hield geen stand. Het hof had volgens de HR niet de hiervoor genoemde maatstaf toegepast en miskend dat moest worden onderzocht of er voor verdachte daadwerkelijk geen andere weg openstond om, zonder dit strafbare feit te begaan, de door hem beoogde openbaarmaking voor te bereiden.¹⁹ De zaak werd verwezen naar het Hof Den Haag: deze legde Stegeman een boete op van €1000 omdat uit de vastgestelde feiten en omstandigheden bleek dat hij ook zonder het vervalsen van de een KLM-personeelspas had kunnen aantonen dat sprake was van het tekortschieten van de beveiliging bij Schiphol-Oost. Er bestond aldus een minder vergaande methode om het door hem beoogde doel te bereiken.²⁰ De HR hield dit arrest in stand.²¹

“Het oordeel van het hof dat *in casu* veroordeling van de journalist een beperking van het recht op vrije meningsuiting en nieuwsgaring oplevert die niet noodzakelijk is in een democratische samenleving, hield geen stand.”

Het is echter ook vermeldenswaardig dat er in Nederland vele gevallen zijn geweest waarin, bij journalisten die de wet overtraden om een misstand aan de kaak te stellen, geen vervolging plaatsvond. Zo werd journalist Brenno de Winter niet vervolgd voor het hacken van de OV-chipkaart, waarmee hij aantoonde hoe slecht de beveiliging van dit systeem was. Journalisten Bart Mos en Joost de Haast van de Telegraaf werden niet vervolgd voor het publiceren van staatsgeheimen die via de AIVD gelekt waren. En onlangs velde de Rechtbank Amsterdam ook een interessant oordeel over de manier van nieuwsgaring van een journalist van de TROS: eiser betichtte de journalist van *stalking*. De rechtbank oordeelde echter dat er geen sprake was van een stelselmatige inbreuk op de persoonlijke levenssfeer van eiser, waarbij werd meegewogen dat gedaagde was opgetreden als journalist,

waaronder de actieve journalistieke informatiegaring wordt geschaard waarvan *in casu* sprake was (in de vorm van frequente bezoeken van de journalist aan eiser, waarbij deze hem actief ging ondervragen).²²

“In Nederland zijn er vele gevallen waarin bij journalisten die de wet overtraden om een misstand aan de kaak te stellen, geen vervolging plaatsvond.”

In lijn met deze uitspraak, komen we terug bij het eerdergenoemd vonnis van Rechtbank Midden-Nederland, waarbij de rechter oordeelde dat de positie van gedaagde – zijnde een journalist – werd meegewogen voor het rechtvaardigen van overtredingen van strafrechtelijke bepalingen. Het volgende speelde in deze zaak: een journalist nam zonder toestemming een telefoongesprek op tussen een andere journalist en een gemeenteraadslid. Tijdens dit gesprek kwam ook de benoeming van de waarnemend burgemeester aan de orde. Het raadslid zat in de benoemingscommissie en gaf diverse concrete aanwijzingen over wie benoemd zou gaan worden. De journalist achterhaalde om wie het ging en deelde het telefoongesprek met de burgemeester. Er werd vervolgens een integriteitsonderzoek naar het gemeenteraadslid gestart en aan de hand van de resultaten uit dit onderzoek werd het lid ontslagen. Deze vorderde uiteindelijk schadevergoeding van de journalist wegens onrechtmatige daad: de journalist zou volgens hem onrechtmatig tegenover hem hebben gehandeld door: zonder dat hij het wist het telefoongesprek op te nemen, en/of de opname van het telefoongesprek c.q. de inhoud daarvan met anderen te delen. Deze handelingen zouden een overtreding opleveren van de strafbare feiten zoals genoemd in de artikelen 139a, 139c en 139e van het Wetboek van Strafrecht. De journalist stelde dat het delen van de opname met de burgemeester niet onrechtmatig was, wegens de eerdergenoemde rechtvaardigingsgrond: als journalist heeft hij namelijk de taak om dergelijke misstanden aan de kaak te stellen. De betrouwbaarheid van een raadslid is van maatschappelijk en publiekelijk belang. De rechter gaf de journalist gelijk. Het maatschappelijk belang weegt zwaarder dan het belang van het raadslid.

“De betrouwbaarheid van een raadslid is van maatschappelijk en publiekelijk belang. De rechter gaf de journalist gelijk. Het maatschappelijk belang weegt zwaarder dan het belang van het raadslid.”

Zoals de juristen onder ons wel gewend zijn, is er geen eenduidig antwoord op de vraag die centraal stond in deze bijdrage – namelijk in welke gevallen een journalist strafrechtelijke bepalingen mag overtreden teneinde zijn functie als *public watchdog* van een democratische samenleving te vervullen – maar is dit antwoord

afhankelijk van de feiten en omstandigheden van het geval. Dat de bijzondere positie van een journalist in een democratische samenleving wordt meegewogen door de rechter voor het beantwoorden van deze vraag, moge wel duidelijk zijn, ook al is de beslissing in deze afweging veelal casuïstisch. Dus vooralsnog geldt voor de journalist, pas op uw tellen! Maar niet teveel want uw pennendaad is vaak onmiskenbaar belangrijk. **N**

1. *Kamerstukken II* 2016/17, 34588, nr. 2.
2. *Kamerstukken II* 2014/15, 34 032, nr. 9
3. *Kamerstukken II* 2016/17, 34588, nr. 4.
4. EHRM 27 maart 1996, NJ 1996, 577 m.nt. E.J. Dommering (*Goodwin v. UK*).
5. Het chilling effect houdt in dat men ontmoedigd raakt om mee te doen aan het publieke debat, uit angst dat het doen van bepaalde uitspraken bestraft zal worden. Dit begrip wordt door het EHRM in vele zaken gehanteerd en is in een van de eerste keren gebruikt in het *Goodwin*-arrest.
6. Rb. Midden-Nederland 19 oktober 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5408.
7. EHRM 26 april 1979, NJ 1980/146, m.nt. E.A. Alkema (*Sunday Times v. UK*).
8. EHRM 8 juli 1986, NJ 1987/901, m.nt. E.A. Alkema (*Lingens v. Austria*).
9. Zie bijv. EHRM 8 november 2016, nr. 18030/11 (*Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary*).
10. EHRM 26 april 1979, NJ 1980/146, m.nt. E.A. Alkema (*Sunday Times v. UK*).
11. EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72 (*Handyside v. UK*).
12. EHRM 8 juli 1986, NJ 1987/901, m.nt. E.A. Alkema (*Lingens v. Austria*).
13. EHRM 6 april 2010, nr. 43349/05 (*Jokitaipale e.a. v. France*).
14. EHRM 21 januari 1999, nr. 29183/95 (*Fressoz & Roire v. France*).
15. EHRM 10 december 2007, nr. 69698/01 (*Stoll v. Switzerland*).
16. EHRM 24 mei 2011, nr. 22918/08 (*Mikkelsen & Christensen v. Denmark*).
17. EHRM 20 oktober 2015, nr. 11882/10 (*Pentikäinen v. Finland*).
18. Hof Amsterdam 8 maart 2005, ECLI:NL:GHAMS:2005:AS9143.
19. Hoge Raad 26 maart 2013, ECLI:HR:2013:BY5690.
20. Hof Den Haag 4 maart 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:620.
21. Hoge Raad 13 oktober 2015, ECLI:NL:HR:2015:3057.
22. Rb. Amsterdam 24 februari 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:1664.

De Vereniging

Waarde lezer,

I'm dreaming of a white Christmas, just like the ones I used to know. Where the treetops glisten and children listen, to hear sleigh bells in the snow'.

Het is december en dat betekent dat de eerste kerstklanken om ons heen alweer te horen zijn. De straten vullen zich met schitterende lichtjes, de warme chocolademelk en Glühwein zijn niet aan te slepen en de foute kerstruien worden weer uit de kast gehaald. Een tijd van warmte ondanks de koude dagen die ons te wachten staan. Die warmte is terug te vinden bij JFV Grotius. Grotius zal deze maand weer een hoop organiseren, maar we kunnen ook weer op een hoop terugkijken.

“De bachelorbullen zijn uitgereikt. JFV Grotius feliciteert alle afgestudeerden.”

Op 3 november vloog een groep Grotianen naar Londen voor de jaarlijkse Business Course. We stonden nog maar net aan de grond of we waren al onderweg naar het eerste advocatenkantoor, Herbert Smith Freehills. We kregen een rondleiding door het kantoor, we spraken met de zogenoemde ‘trainees’ en kregen veel te horen over de rechtsgebieden waar zij zich in specialiseren. Verder bezochten we die dag Supreme Court, de ambassade en het parlement. De tweede dag was de groep ook weer vroeg op pad. We bezochten eerst de Inner Temple. Bij de zogenoemde Inn’s kan men worden opgeleid tot ‘barrister’, ofwel advocaat. Ook bezochten we the Old Bailey. In deze rechtbank was die dag het proces van een grote moordzaak gaande die lange tijd in de media was. De details zal ik u besparen, maar het slachtoffer is op gruwelijke wijze vermoord. Het zakelijke deel werd afgesloten met een bezoek aan het advocatenkantoor Cleary Gottlieb waar wij tevens in gesprek gingen met een alumnus van onze faculteit. De resterende anderhalve dag mochten we genieten van al het moois dat Londen verder te bieden heeft. Buckingham Palace, Big Ben, St. James Park, Oxford Street en Regent Street, Grotius was overal te vinden. We konden voldaan terugkeren naar het KOG.

Op 15 november werd er een bezoek gebracht aan Geelkerken Linskens Advocaten. Het kantoor is

gevestigd op het Noordeinde te Leiden. Ons is alles verteld over het kantoor en de rechtsgebieden waar zij in zijn gespecialiseerd. Ook werd ons verteld over de beroepsopleiding tot advocaat. Het bezoek werd afgesloten met een rondleiding door het prachtige gebouw en een borrel.

Op 16 november bereikte JFV Grotius de oude en zeer respectabele leeftijd van 99 jaar! Op het KOG werd daarom uitgedeeld en ’s avonds vond het diesfeest plaats. Menig student kwam in lederhosen en dirndl’s naar de Hifi en genoot tot in de vroege uurtjes van het echte Tiroler gevoel.

Ook de bachelorbullen zijn uitgereikt. JFV Grotius feliciteert alle afgestudeerden.

“Op 7 december zullen we de ballen laten rollen in de bowlinghal onder het genot van een hapje en een drankje en de eerstejaars zullen zich op 15 december op de schaatsbaan in Amsterdam begeven. Tot slot zullen we toewerken naar kerst met in de laatste week een kerstdiner en een kerstborrel.”

Komende maand staat de agenda tot kerst ook weer vol. Vanaf 4 december komen de Zuid-Afrikanen voor de uitwisseling naar Nederland. Tien dagen lang zullen zij een gevarieerd programma volgen in verschillende steden. Op 7 december zullen we de ballen laten rollen in de bowlinghal onder het genot van een hapje en een drankje en de eerstejaars zullen zich op 15 december op de schaatsbaan in Amsterdam begeven. Tot slot zullen we toewerken naar kerst met in de laatste week een kerstdiner en een kerstborrel. Daarnaast zult u zeker nog meer kerst en Grotius in en rondom het KOG tegenkomen.

Wij wensen u alvast fijne feestdagen en een heel mooi nieuw jaar!

Namens het 96e bestuur
der Juridische Faculteitsvereniging Grotius,

Daisy Westphal
Ab-actis

Eerst het Oekraïne-referendum, toen Brexit, nu de verkiezingsoverwinning van Donald Trump. Daar zit een zekere lijn in, die veel mensen slapeloze nachten bezorgt. Wat volgt? Marine le Pen als president van Frankrijk? En dan het uit elkaar vallen de NAVO en de Europese Unie? Het zijn niet langer slechts theoretische *Spielereien*. Het zijn nu reële mogelijkheden geworden. De geschiedenis lijkt een andere wending te nemen dan de meesten van ons voor mogelijk hielden. Vrijwel iedereen deelt immers in de *communis opinio* die na 1989 is ontstaan, namelijk dat wij met de liberaal-democratische rechtsstaat in combinatie met een door de verzorgingsstaat getemperde markteconomie en een steeds meer door verdragen gereguleerde internationale wereld wel zo'n beetje het eindstadium van de geschiedenis hebben bereikt. In het vervolg zou wel de klok verder tikken, maar er zou niets wezenlijks meer veranderen, zo was de gedachte. Alleen de achterliggende regio's in de wereld - alles wat niet tot het Westen behoort - moesten nog even naar ons niveau worden opgetrokken. Die *communis opinio* blijkt nu misschien wel een hersenschim te zijn. Het nationalisme is in opkomst.

De geschiedenis herhaalt zich, ook hierin. Ik ben oud genoeg om me de tijd voor 1989 levendig te herinneren. In de jaren zeventig van de twintigste eeuw waren veel mensen, óók in Nederland, in de vaste overtuiging dat de wereld ooit socialistisch zou worden. Aan de universiteit waar ik studeerde was één van de onderzoekszwaartepunten in de sociale wetenschappen "maatschappelijke planning", wat natuurlijk heel goed paste bij de socialistische idealen. Honderden boeken zijn erover geschreven en duizenden scripties. In 1989 werd echter het socialisme verwezen naar de vuilnishoop van de geschiedenis. Al die boeken en scripties hebben geen enkel intellectueel spoor nagelaten. Het was, wat je noemt, een heleboel verspilde energie.

In de periode na 1989 heb ik met milde verwondering aangezien hoe de meeste mensen die ooit gloeiend socialistisch waren in betrekkelijk korte tijd hun ideologische veren afschudden en zich opeens ook liberaal begonnen te noemen. Femke Halsema is daarvan een bekend voorbeeld, maar er zijn talloze van dergelijke gevallen. De meeste mensen zijn nu eenmaal geen onafhankelijke denkers. Ze denken wat iedereen om hen heen ongeveer denkt. Als de wind uit een andere hoek gaat waaien, dan waait hun vestje al snel weer mee. Ik voorspel dat, als de nationalistische trend doorzet, meer

en meer mensen in de komende jaren geleidelijk aan met die trend zullen meebewegen. Ze springen op de rijdende trein, gewoon omdat ze erbij willen horen. En bovendien redeneren ze dat als zoveel mensen iets denken, dan moet het toch wel kloppen, nietwaar? Het is allemaal weinig verheffend, ik besef het. Maar er is - ben ik bang - weinig aan te veranderen. *Ecce homo*: ziehier de mens.

Vooralsnog overheerst bij de meeste mensen vooral het ongeloof: "Dit kan niet waar zijn!" De analyses die je leest getuigen vooral van zelfgenoegzaamheid. "We hebben het niet goed genoeg uitgelegd." En "het volk is te dom om te begrijpen wat goed voor ze is." Et cetera. Ik betrap velen, die tot voor kort geen kwaad woord wilden horen over democratie, er zelfs op dat ze zich afvragen of democratie wel zo'n gelukkig staatsbestel is. Bijna nergens tref ik mensen aan die het nationalisme serieus nemen, in die zin dat ze bereid zijn zich serieus af te vragen of er in het nationalisme wellicht iets zit. Dat is wel merkwaardig, gegeven het feit dat diezelfde mensen dikwijls hoog opgeven van "een open geest". Onderzoekt alles, nietwaar?

"Bijna nergens tref ik mensen aan die bereid zijn zich serieus af te vragen of er in het nationalisme wellicht iets zit. Dat is wel merkwaardig, gegeven het feit dat diezelfde mensen dikwijls hoog opgeven van "een open geest"."

Ik ben zelf allesbehalve een nationalist. Als er iemand Europeaan is dan ben ik het. Europeaan zijn betekent voor mij wat het ook voor de grondleggers van de Europese Unie betekende: in de voetsporen staan van Plato en Aristoteles enerzijds en Christus, Paulus en Augustinus anderzijds. Europa is immers het werelddeel dat bij uitstek is gevormd en gestempeld door de Griekse filosofie en het Christelijk geloof. Als iets ons Europeanen bindt dan is het deze gezamenlijke geestelijke vorming. Tot onze schade en schande hebben we echter beide pijlers van onze beschaving, sedert een jaar of vijftig, bij de schroothoop gezet, waardoor Europa in het voorstellingsvermogen van de meeste mensen anno nu minder betekent dan ooit tevoren, sedert de tijd van Karel de Grote. Voor de meeste mensen heden ten dage is de enige ratio voor Europa een economische: verhoging van de koopkracht en de levensstandaard. Dat is een zeer voorwaardelijke liefde, die afgelopen is zodra

nationalisme

Andreas Kinneging

Europa voor hen niet economisch voordelig, maar juist nadelig lijkt te zijn.

Als overtuigd Europeaan - van de oude stempel - vind ik niettemin dat we het nationalisme serieus moeten nemen. Al die nationalistes af te doen als “*deplorables*”, of erger nog, als racisten en xenofoben, getuigt mijns inziens van weinig realiteitszin en veel hoogmoed. Daarom volgen hier een paar plaagstootjes in de richting van de liberale mainstream.

Ten eerste de levensstandaard. Veelal wordt er gemakkelijk van uitgegaan dat vrijhandel (EU, TTIP, CETA etc.) de levensstandaard verhoogt. De vraag is echter of ze de levensstandaard van iedereen verhoogt. Het lijkt erop dat dat niet het geval is. Voor de gewone man lijkt vrijhandel juist vaak nadelig te zijn. Poolse timmerlieden zijn goed voor wie zijn huis goed en goedkoop wil laten verbouwen, maar slecht voor Nederlandse timmerlieden.

“De vraag is echter of vrijhandel de levensstandaard van iedereen verhoogt.”

Het doet allemaal denken aan de *enclosures* in het 18e-eeuwse Engeland, waarover Karl Polanyi het klassieke werk *The Great Transformation* heeft geschreven. *Enclosures* stond voor privatisering van tot dan toe gemeenschappelijk land - de *commons* -, waar iedereen zijn schapen kon laten weiden. Het argument was dat privaat gebruik economisch veel rendabeler was. Hetgeen ongetwijfeld klopte. Maar die grotere rentabiliteit ging wel ten koste van de gewone man, die niet langer op het platteland kon blijven wonen en zich gedwongen zag tegen een hongerloon in de fabrieken van Manchester e.d. te gaan werken. Zijn levensstandaard ging er dus op achteruit.

En niet alleen zijn levensstandaard, maar ook zijn levenskwaliteit ging er dramatisch op achteruit. Men herleze nog eens Engels’ *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*. Is daarvan anno nu niet ook enigszins sprake? Het CETA-verdrag is ongetwijfeld goed voor de Europese consument, die daardoor nog minder voor zijn zuivel en vlees zal gaan betalen. Ergo, het verhoogt zijn levensstandaard. Maar de boeren in Wallonië en andere landbouwgebieden in Europa zullen waarschijnlijk kapot worden geconcurrereerd. Met elk 100 koeien kunnen ze niet op tegen de Canadese boerenbedrijven met gemiddeld 1000 koeien. Het onvermijdelijke gevolg

is een ontvolking van de dorpen en een leegloop van het platteland. En dat is weer een achteruitgang van de levenskwaliteit, niet alleen van de dorpsbewoners, maar ook van iedereen die tijdelijk of permanent de haastige anonimiteit van de stad wil ontvluchten, om bij te komen op het platteland. Wat is nou belangrijker? Dat onze zuivel en ons vlees wat goedkoper is, of dat we een mooi en bloeiend plattelandsleven hebben? Ik zou zeggen, het laatste. Maar als dat zo is, had het CETA-verdrag nooit mogen worden gesloten.

Meer in het algemeen geldt dat de fixatie op onze levensstandaard, die ligt achter de roep om vrijhandel - ook wel globalisering genoemd - de voornaamste oorzaak is van de destabilisatie van veel maatschappijen. De permanente druk van de concurrentie maakt dat steeds meer banen onzeker worden. Morgen kan het afgelopen zijn. Iedereen moet permanent inzetbaar zijn. Voor veel mensen is dat een niet te overschatten bron van stress en onzekerheid. Dat tast de levenskwaliteit flink aan.

“Het gaat in het leven niet om koopkracht, maar juist om dingen die niet te koop zijn.”

Daarenboven is de fixatie op de levensstandaard de primaire oorzaak van de roofoverval die we nu al vele decennia plegen op moeder aarde. Uitputting van grondstoffen, opwarming van de aarde, milieuvervuiling, etc. etc. Het is allemaal het resultaat van een veel te intensieve wereldhandel, die gedreven wordt door onze wens steeds maar verder te groeien in welvaart. Dat moet wel verkeerd aflopen.

Misschien moeten we maar wat minder met elkaar handelen. Laten we in plaats daarvan elkaars talen leren en elkaar literatuur lezen en muziek beluisteren. En laten we trachten tevreden te zijn met de welvaart die we hebben of ook met wat minder. Het gaat in het leven niet om koopkracht, maar juist om dingen die niet te koop zijn. Als grenzen daaraan bijdragen - en dat is wat de nationalistes in essentie zeggen - dan is dat toch helemaal niet zo’n gek standpunt? In ieder geval is het een standpunt waar we eens goed over moeten nadenken. En niet iets wat we a priori weg kunnen wuiven. **N**

De jonge meesters van *Pels Rijcken*

Fotograaf: Marie Cécile Thijs

De wekelijkse Stagiaire Werkgroep is een belangrijk opleidingsmoment bij Pels Rijcken. Daar krijg je een kijkje achter de schermen van grote, actuele zaken. Zo hoor je alles over het spanningsveld tussen het recht, de politiek en de publieke opinie. Hierbij is een bijzondere rol weggelegd voor landsadvocaat Bert-Jan Houtzagers, partner bij Pels Rijcken. Zoveel unieke informatie krijg je op geen ander kantoor. Ervaar het zelf. Maak een afspraak met een van onze recruiters. Ga naar werkenbijpelsrijcken.nl of scan de QR-code.

Pels Rijcken **Bron van inzicht**

Pels Rijcken
& Droogleevers
Fortuijn *advocaten*
en *notarissen*